

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VÝVOJ OSLOVENÍ V RUŠTINĚ

Vedoucí: PhDr. Věra Lendělová, CSc.

Zpracovala: Ing. Pavla Hercíková

Praha 2008

OBSAH

1. ÚVOD	6
2. VÝVOJ POHLEDU NA VOKATIV A OSLOVENÍ	9
3. ZÁKLADNÍ FUNKCE OSLOVENÍ	17
3.1 Kontaktní funkce oslovení	18
3.2 Syntaktická funkce oslovení	20
4. NOMINATIV VERSUS VOKATIV	25
5. PŘÍSTAVEK NEBO OSLOVENÍ?	29
6. SYNTAKTICKÁ STRUKTURA OSLOVENÍ	32
7. VOKATIVNÍ JEDNOČLENNÉ VĚTY	36
8. GRAMATICKÉ VLASTNOSTI OSLOVENÍ	43
8.1 Predikace	43
8.2 Osoba	43
8.3 Číslo	45
8.4 Čas	46
8.5 Modalita	46
8.6 Jednočlennost nebo dvoučlennost?	47
8.7 Struktura	48
9. OTÁZKA IMPERATIVU VE SPOJENÍ S OSLOVENÍM	50
9.1 Imperativ	50
9.2 Imperativní věty	53
9.3 Prvky oslovení v imperativních větách	53
10. ANALÝZA OSLOVENÍ V DÍLE A. P. ČECHOVA	55
10.1 Oslovení v imperativních větách	55
10.1.1 Oslovení v prepozici.....	56
10.1.2 Oslovení v interpozici.....	58
10.1.3 Oslovení v postpozici	60
10.2 Oslovení v oznamovacích větách	62
10.3 Příznakovost	67
10.4 Funkce oslovení z hlediska aktuálního členění	68

10.5 Srovnání oslovení v ruštině a češtině	70
10.6 Subjektivně modální význam oslovení	72
10.6.1 Subjektivně modální význam v oslovení známých osob	72
10.6.2 Subjektivně modální význam v oslovení neznámých osob.....	74
10.6.3 Subjektivně modální význam vyjádřený složenými oslovenými	75
10.6.4 Subjektivně modální význam vyjádřený pojmenováním předmětů	76
10.6.5 Pozice oslovení z hlediska modality.....	76
11. ZÁVĚR	81
12. SEZNAM EXCERPOVANÉ LITERATURY	83
13. SEZNAM LITERATURY	86

1. Úvod

Verbální komunikace vyžaduje nejméně dva účastníky – proti mluvčímu stojí adresát řeči. V syntaktické struktuře jakéhokoliv jazyka existují jazykové prostředky, jejich prostřednictvím je možný vznik verbálního kontaktu mezi partnery komunikace. Jedním z nich je i oslovení – slovo nebo skupina slov definující reálného či předpokládaného adresáta řeči s cílem navázání nebo udržení kontaktu a také vyvolání u adresáta nějaké reakce na sdělení, případně vymožení si nějakého konání.

Jako první zmínil termín oslovení F. I. Buslajev¹ ve své Historické gramatice ruského jazyka. Do té doby se v lingvistických dílech hovořilo o vokativu, který ve staroruštině sloužil jako morfologický prostředek vyjádření syntaktické funkce, které se v gramatice F. I. Buslajeva dostalo název oslovení.

V ruské lingvistice existuje několik protichůdných teorií o syntaktické funkci oslovení. Většina lingvistů se přiklání k A. A. Šachmatovovi² a A. M. Peškovskému³, kteří považovali oslovení za slova nebo slovní spojení nevstupující do struktury věty. Tento úhel pohledu je podobný i v české lingvistice. Jmenujme např. J. Gebauera⁴, V. Šmilauera⁵, B. Havránka⁶ či M. Čechovou.⁷

Oproti tomu se v 50. letech minulého století objevili práce lingvistů, kteří oslovení řadili do větné struktury. A. G. Rudněv⁸ definoval oslovení jako

¹ Буслаев Ф. И.: Историческая грамматика русского языка. Москва 1875

² Шахматов А.А.: Синтаксис русского языка. Ленинград 1925

³ Пешковский А. М.: Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Учпедгиз, 1956

⁴ Gebauer J.: Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba, Praha 1929

⁵ Šmilauer V.: Novočeská skladba. 3. vyd., Praha 1966

⁶ Havránek B.; Jehlička A.: Česká mluvnice. Praha 1981

⁷ Čechová M. a kol.: Čeština – řeč a jazyk. 2., přepracované vydání, Praha 2000

⁸ Руднев А. Г.: Синтаксис осложненного предложения. Москва 1959; Руднев А. Г.: Синтаксис современного русского языка. Москва 1963

zvláštní větný člen, který je s větou spojen zvláštním typem vazby – korelací. Podobné vazby popsala ve svých dílech i A. T. Abramovová.⁹

Třetí přístup k oslovení představuje V. P. Proničev¹⁰, jenž za základě analýzy intonace oslovení V. K. Kuzmičevové, morfologických vlastností i syntaktické struktury oslovení přiřazuje jakékoliv oslovení k samostatnému komunikativnímu typu věty.

Cílem práce, kterou překládáme, je definovat funkce oslovení z hlediska gramatického ve větě, komplexně charakterizovat oslovení v ruštině, případně i v jiných jazycích, a na základě provedené analýzy přiklonit se k jedné z výše uvedených teorií. Syntaktické postavení oslovení ve větě budeme zkoumat na různých typech vět. V imperativních větách se budeme snažit charakterizovat funkce oslovení, jeho vztah k slovesnému imperativu a zabývat se vztahy mezi pozicí oslovení ve větě a jeho funkcemi. Pomocí této analýzy bychom rádi došli k závěru, zda je možné v závislosti na pozici oslovení ve větě usuzovat na jeho příznakovost z hlediska emocionality.

Všechna tvrzení se budeme snažit dokládat příklady z povídek a divadelních her A. P. Čechova. Pokud se budeme domnívat, že náš excerpovaný materiál nepokrývá všechny teoretické poznatky vztahujících se k oslovení, nahradíme příklady z jiných zdrojů.

Celkový počet excerpovaných oslovení a samostatných vokativních vět je 650. Tato oslovení, která se nacházela v různých typech vět, budou základním východiskem pro syntaktickou charakteristiku oslovení. Budeme se snažit charakterizovat jednotlivé pozice a v souvislosti s tím vyzorovat, zda existuje nějaký vztah mezi pozicí a užitým oslovením. V dalších analýzách se budeme zabývat oslovením z hlediska aktuálního členění věty a z hlediska modality, neboť oslovení je podle nás jedním z nejvýznamnějších prostředků sloužících k vyjádření postoje mluvčího ke

⁹ Абрамова А. Т.: К вопросу об обращении в современном русском языке. In: Словянский сборник, вып. II., Воронеж 1958

¹⁰Прони́чев В. П.: Синтаксис обращения (на материале русского и сербохорватского языков). Ленинград 1971

skutečnosti. Pomocí oslovení mluvčí zároveň zapojuje adresáta do svého vnímání objektivní reality, což se budeme snažit na našich příkladech také dokázat.

2. Vývoj pohledu na vokativ a oslovení

Při studiu syntaxe každého jazyka je nutné zabývat se prvotně strukturou věty, objasnit výstavbu věty v závislosti na cílech sdělení, zaměřit se na větná spojení, zabývat se vztahem mezi slovem a větou apod. Otázka oslovení je přímo spojena s těmito základními problémy syntaxe jazyka.

Oslovení je jedním z prvků, které slouží k vyplnění apelativní či kontaktové funkce. Jedná se o pojmenování reálného nebo předpokládaného adresáta řeči a užívá se v jazykové komunikaci jako prostředek k získání pozornosti osoby, které je řeč určena, případně k vyvolání patřičné reakce na sdělení.

Ačkoliv v odborné literatuře nemálo lingvistů zmiňuje termín oslovení, otázka syntaktických vztahů oslovení ve struktuře věty zůstávala dlouho sporná, neboť tradiční pohled na oslovení jako na slovo či spojení slov nevstupující do větné struktury, vyvolával nesouhlas některých jazykovědců.

Historie vědeckého zkoumání oslovení je vcelku krátká. Nejprve bylo na oslovení nahlíženo v odborné literatuře jako na projev stylistiky či jako na obrat básnické syntaxe. V gramatické rovině nebylo oslovení zkoumáno téměř vůbec. Pokud už se jazykovědci zaobírali touto otázkou, docházeli k závěru, že žádný gramatický vztah mezi oslovením a větou neexistuje. Mimo to zůstával sporným i samotný pojem oslovení. Až do 2. poloviny 19. století bylo na oslovení nahlíženo v souvislosti s pády, tudíž se termín oslovení shodoval s pojmem vokativ (звательный падеж) a samotný význam vokativu byl určován skrze základní funkci oslovení – funkci pojmenování osoby nebo předmětu, kterým je určeno sdělení mluvčího.¹¹

Vzhledem k tomu, že otázka oslovení nebyla podrobně zkoumána, byl v odborné literatuře až do začátku 20. století pevně zakotven názor, že oslovení je možné vyloučit ze struktury věty bez ztráty smyslu věty. Nebyly sledovány a definovány podstata a specifika oslovení jako syntaktické

¹¹ Ломоносов М. В.: Труды по филологии. 1739-1758 гг, Москва 1952, стр. 411

kategorie, podmínky jeho použití, funkce ani strukturní mnohotvárnost oslovení v různých typech vět.

Z odborné rešerše vyplývá, že pohled na vokativ a oslovení se vyvíjel velice zajímavě. Existují dva diametrálně odlišné pohledy: 1. vokativ je pád, 2. vokativ není pád. Historicky byl vokativ považován za pád a např. A. A. Potebňa¹² jednoznačně prohlašoval, že „в наших языках единственные падежи, способные выразить подлежащее, суть именительный и звательный. Звательный падеж, как и именительный, имея определенную деятельность в предложении, стоит не вне его, а в нем.“¹³ To znamená, že Potebňa nejenže označoval vokativ za pád, ale zároveň přisuzoval oslovení zvláštní funkci ve větném celku. Tento názor ale nebyl zpočátku příliš rozšířen.

Později řadil vokativ mezi pády J. Kuryłowicz¹⁴. Ten rozděloval indoevropský pádový systém na pády apelativního a pády reprezentativního plánu. Vokativ řadil k prvnímu plánu a všechny ostatní k plánu druhému. Na tento názor navazuje i v pozdější době A. P. Volodin¹⁵, který dle našeho mínění správně tvrdí, že „категория вокатива представляется нам универсальной. Нет языков без вокатива, как нет языков без императива. Другое дело, что в одних языках вокатив получает внешнее морфологическое выражение, а в других – нет; это вопрос формы.“¹⁶

Oproti tomu např. podle A. V. Isačenka „звательная форма относится к иному языковому плану, нежели падежные формы. Она является формой „призыва“ и соотнесена с повелительными формами глагола и „призывными“ или „побудительными“ междометиями... Звательная форма является как бы вставленным, интеръекциональным

¹² Потebня А. А.: Из записок по русской грамматике. Москва: Учпедгиз, 1958

¹³ tamtéž, str. 100-101

¹⁴ Kuryłowicz J.: Le problème du classement des cas. In: Buletyn polskiego towarzystwa językoznawczego, IX. Kraków 1949, str. 20-43

¹⁵ Володин А. П.: Падеж: форма и значение или значение и форма? In: Склонение в палеоазиатских самодийских языках, Ленинград: Наука, 1974, str. 261-291

¹⁶ tamtéž, str. 283

членом, не связанным синтаксически с остальными членами предложения.“¹⁷

Názor, že oslovení je slovo či slovní spojení, které není členem věty a ani netvoří samostatné věty, zastával i A. M. Peškovskij¹⁸. Oslovení podle něho nepatří mezi větné členy, neboť postrádá jakoukoliv gramatickou závislost vůči ostatní větým členům. Domnívá se, že „обращение может быть теснейшим образом связано с остальной речью. Однако формально основная его роль побуждения (кстати сказать, совершенно тождественная с побудительными словами эй, ну, нутка и т. д.) не дает ему возможности вступить с каким-либо членом предложения, при котором оно стоит, в связь согласования, управления или примыкания...“.¹⁹ Je zjevné, že při zkoumání problematiky oslovení, Peškovskij nadřazuje vnější syntaktické vztahy (shoda, rekce, přimykání) vnitřním.

Podobně nahlížel na otázku oslovení i akademik A. A. Šachmatov.²⁰ „Обращение – это слово или словосочетание – соответствующее названию 2-го лица, лица, к которому обращена речь говорящего. Оно стоит вне предложения и не является поэтому членом предложения.“²¹ Dále svou pozici nezdůvodňuje, a i když se v dalších paragrafech snaží objasnit významové spojení a funkce oslovení ve větě, neřadí ho mezi větné členy. A. A. Šachmatov si jako první všiml skutečnosti, že se oslovení neváže pouze se slovesem vyjadřujícím výzvu, ale může tvořit syntaktický celek s oznamovacími, rozkazovacími i tázacími větami, přičemž se jeho gramatická a funkční podstata nemění. „Если сопоставить предложение *Братец, мне хочется поест* с предложением *Братец, дай мне поест*, едва ли получим основание утверждать, что *братец* во втором из этих предложений является подлежащим при сказуемом *дай*. Думаю,

¹⁷ Исаченко А. В.: Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким. Bratislava 2003, str. 93

¹⁸ Пешковский А. М.: Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Учпедгиз, 1956

¹⁹ tamtéž, str. 407-408

²⁰ Шахматов А.А.: Синтаксис русского языка. Ленинград 1925

²¹ tamtéž, str. 253

что в частности формы 2-го лица повелительного наклонения не нуждаются в подлежащем, самой формой своею вызывая соответствующее представление о сочетании сказуемого с подлежащим.²²

Oba jazykovědci svou přirozenou autoritou způsobili, že oslovení i nadále bylo vyňato ze syntaktických vztahů a bylo definováno ne jako člen věty, část věty nebo samostatná věta, ale pouze jako slovo, slovní spojení či skupina slov.

J. V. Krotevič²³ ve svém článku „Члены предложения в современном русском языке“ z roku 1954 se vymezuje obecně proti tradičnímu pohledu na větu, kde mohou některá slova a slovní spojení stát mimo strukturu věty. Podle Kroteviče slova ve větě nejsou jen nositeli formálního významu podmíněného jejich příslušností k určitému slovnímu druhu a jejich vztahy s ostatními slovy, ale disponují i něčím, co nevychází přímo z jejich morfologické podstaty ani z jejich vnějších vztahů realizovaných pomocí shody, přimykání nebo rekce. Disponují i zvláštní syntaktickou funkcí podmíněnou vnitřními vazbami – syntaktickými vztahy, které vznikají jako výsledek vzájemného působení prvků vstupujících do struktury věty jakožto jednoho organického celku.

Aby vysvětlil své vnímání struktury věty, J. V. Krotevič tvrdí, že „модально-вводные слова (и сочетания), и вокативные, и междометные образования, которые входят (вводятся) в состав того или иного предложения, конечно, являются его членами, однако к категории так называемых второстепенных членов предложения причислить их нет никаких оснований, потому что все эти конструкции находятся за пределами собственно-грамматических связей со словами, образующими основную часть предложения. Они составляют отдельную группу, являясь своего рода сопутствующими членами предложения, содержащими модальную оценку высказывания (всего или отдельных частей) или эмоциональные и волевые изъявления говорящего,

²² Шахматов А. А.: тамtéž, str. 30

²³ Кротевич Е. В.: Члены предложения в современном русском языке. Львов 1954

сопровождающее высказывания.²⁴ Z předchozího výroku je patrné, že Krotevič upozorňuje na to, že vztahy ve větě neleží pouze v jedné sémanticko-syntaktické rovině. Tato uvozovací či vokativní slova se podle Kroteviče nacházejí v jiné syntaktické rovině, což způsobovalo, že je mnozí lingvisté nezačleňovali do větné struktury. Bohužel Krotevič dále tyto specifické syntaktické roviny neanalyzuje a soustřeďuje se pouze na analýzu tradičních hlavních a vedlejších větných členů.

V 50. letech 20. století se začínají i další sovětsí lingvisté zajímat více i o otázku oslovení, neboť pociťují, že není dostatečně rozpracována. Jmenujme především práce A. G. Rudněva²⁵, ve kterých autor již vědecky rozpracovává taková témata jako význam oslovení a jeho funkce ve větě, lexiko-gramatické prostředky vyjádření a místo oslovení v různých typech vět, intonace oslovení apod.

A. G. Rudněv nepohlíží na oslovení jako na podmět, ale jako na zvláštní větný člen, který nepatří mezi hlavní, ani vedlejší větné členy. Vedle známých syntaktických vztahů shody, přimykání a rekce zavádí Rudněv z hlediska vnějšího gramatického vyjádření právě pro oslovení nový typ vztahu, který nazývá „соотношением“ (korelací).

Pod tímto termínem rozumí „особый тип грамматической связи в предложении. Эта грамматическая связь заключается в том, что между определяемым и определяющим членом предложения устанавливается такая семантическая связь, которая грамматически выражается фактом включения в состав предложения и соседством определяющих слов с определяемым. В отличие от согласования, управления и особенно от примыкания, грамматическое оформление определяющих членов предложения при соотносительной связи не зависит от определяемых членов предложения и потому к ним, как правило, нельзя поставить логических вопросов, хотя в составе

²⁴ Кротевиц, тамtéž, str. 22

²⁵ Руднев А. Г.: Синтаксис осложненного предложения. Москва 1959; Руднев А. Г.: Синтаксис современного русского языка. Москва 1963

предложения они имеют определенную синтаксическую функцию и вносят определенный смысловой оттенок в высказывание.²⁶

Na teoretické poznatky A. G. Rudněva navazuje A. T. Abramovová,²⁷ která oceňuje sice jeho novátorský přístup a přejímá myšlenku, že oslovení je zvláštním prvkem v rámci větných členů, ale zároveň se ohrazuje proti poněkud nejasnému vysvětlení termínu korelační vztah a nejednoznačným důkazům podporujícím tuto teorii.

A. T. Abramovová vychází při analýze oslovení z předpokladů mnohvrstevných sémanticko-syntaktických vztahů ve větě J. V. Kroteviče. Podle ní se nominativ podstatného jména nebo substantivizované slovní druhy ve významu nominativu stávají oslovením pouze tehdy, pokud se plně zapojují do syntaktické, významové a intonační struktury věty. Stejně jako jiné větné členy má i oslovení své specifické funkce ve větě, je spojeno s obsahem věty a je významným prvkem v komunikativní funkci jazyka. Proto nemůže být vyloučeno ze strukturních prvků věty.

Oslovení podle Abramovové neslouží k přímému či zprostředkovanému rozvíjení hlavních větných členů, ale plní jinou funkci odlišnou od funkce předmětu, přívlastku a příslovečného určení, a to označení osoby nebo předmětu, kterému je adresována řeč. „Обращение, как и всякий другой член предложения, имеет в предложении свои определенные функции, которые важны и необходимы для того, чтобы мысли или чувства, заключенные в предложении, достигли своей цели.“²⁸

Podrobně se oslovením v ruském a srbochorvatském jazyce zabýval V. P. Proničev.²⁹ Oslovení dělil na volná (свободные обращения) a vázaná (несвободные обращения) v závislosti na pozici ve vztahu k textu, jehož jsou součástí. Volnými oslovenými nazýval samostatná izolovaná oslovení

²⁶ Руднев, тамtéž, str. 179

²⁷ Абрамова А. Т.: К вопросу об обращении в современном русском языке. In: Словянский сборник, вып. II., Воронеж 1958

²⁸ тамtéž, str. 119

²⁹ Проничев В. П.: Синтаксис обращения (на материале русского и сербохорватского языков. Ленинград 1971

a oslovení stojící v prepozici. Vázaná oslovení jsou podle Proničeva ta, která se nacházejí v interpozici nebo postpozici.

Proničev na základě rozboru logického obsahu, gramatických vlastností, syntaktické struktury a intonace oslovení dospěl k závěru, že „обращение, как любое другое именованное оодносоставное предложение, выполняет в связной речи две синтаксические функции: оно употребляется в качестве самостоятельного высказывания (свободное обращение) и в качестве независимого компонента, объединенного посредством интонации в одно сложное синтаксическое образование, которое можно расценивать как бессоюзное сложносочиненное предложение.“³⁰

Ruská gramatika,³¹ jejíž závěry přejímají i současní lingvisté, pohlíží na oslovení jako na větný člen, který rozšiřuje větu a je svázán se zbytkem věty. „Она (связь) выражается, во-первых, в том, что любое предложение, сообщающее о действии или состоянии определенного субъекта и имеющее в качестве сказуемого глагол в форме 2 л., с абсолютной регулярностью может распространяться обращением, называющим субъект, который либо обозначен в подлежащем местоимением, либо не обозначен совсем.... Во-вторых, всегда, в любом предложении, обращение образует синтагму или группу синтагм, либо входит в синтагму вместе с другими словами в предложении.“³²

Čeští lingvisté s myšlenkou začlenění oslovení do větné struktury prakticky nepracují. Například J. Gebauer³³ ohledně vokativu píše: „Vokativ neváže se s větou jako pády ostatní, nýbrž vkládá se jen do ní jako zvolání nebo oslovení; tím liší se od pádův ostatních...“³⁴ Základní funkcí vokativu ve větné stavbě se zabýval i V. Šmilauer.³⁵ Vokativy charakterizoval jako

³⁰ Proničev, tamtéž, str. 88

³¹ Русская грамматика, Т. 2, Синтаксис, Москва: Наука, 1980

³² tamtéž, str. 163

³³ Gebauer J.: Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba, Praha 1929

³⁴ tamtéž, str. 422

³⁵ Šmilauer V.: Novočeská skladba. 3. vyd., Praha 1966, str. 106-108

citoslovce tvořená ze substantiv. Podle poměru citoslovečného a jmenného rozděluje vokativy na rozkazovací, zvolací a oznamovací. V povrchové větné skladbě podle Šmilauera může tvořit samostatnou vokativní větu nebo vystupovat jako samostatný větný člen.

V České mluvnici³⁶ z roku 1981 zase čteme: „Oslovení souvisí obsahovým významem s větou, k níž je připojeno, ale věta ta nezávisí mluvnicky na něm, ani oslovení není jejím rozvíjejícím členem.“³⁷ Dále není funkce vokativu ve větě rozebírána.

Ani podle M. Čechové³⁸ není vokativ nositelem syntaktické funkce, neboť „stojí mimo větné vazby, a není proto pádem ve vlastním smyslu.“³⁹ Čechová upozorňuje na skutečnost, že vokativ byl původně pouhý kmen jména a jeho zařazení mezi pády je dáno pouze tradicí. Na druhé straně ale přiznává vokativu funkce na úrovni komunikátu, kde slouží jako prostředek kontaktních vztahů.

³⁶ Havránek B.; Jehlička A.: Česká mluvnice. Praha 1981

³⁷ tamtéž, str. 343

³⁸ Čechová M. a kol.: Čeština – řeč a jazyk.2., přepracované vydání, Praha 2000

³⁹ tamtéž, str. 159

3. Základní funkce oslovení

Základní funkce oslovení ve větě je většinou lingvistů charakterizována jako pojmenování osoby či předmětu, kterému je adresována řeč. Oproti tomu M. Švehlová charakterizuje oslovení pouze jako „prostředek primárně umožňující vznik (navázání nebo udržení) verbálního kontaktu mezi partnery interakce.“⁴⁰ Základem pro toto tvrzení je fakt, že oslovením začíná dialog, bývá přímou výzvou k němu, mluvčí se oslovením často dovolává posluchačovy reakce. Pokud bychom ale degradovali oslovení pouze na prostředek, ve kterém se odráží proces komunikativnosti, oslabili bychom jeho obsahovou stránku. V takovém případě bychom postavili oslovení na roveň citoslovečnému zvolání (v ruštině Эй!, v češtině Hej!, Hola! apod.), jejichž jedinou funkcí je výzva.

Podle našeho názoru se ale oslovení od výše uvedených citoslovcí, plnících pouze kontaktní funkci bez pojmenování adresáta, podstatně liší. Tato zvolání se uplatňují především v situacích, kdy mluvčí nezná označení (jež je nejčastěji vyjádřeno lexikálně) adresáta. Použije tedy v podobné funkci prostředky morfologické, vedle citoslovečného zvolání například i kontaktní stereotypní zdvořilostní formule *извините пожалуйста, prosím Vás*. Těmito formulacemi ale striktně řečeno neoslovuje, jsou jakýmiisi univerzálními prostředky řečové etikety, které mají velmi neurčitý obsah, zato při použití oslovení víme, na koho se obracíme. Sémantika oslovení je mnohem hlubší, neboť lexikální složka identifikuje adresáta. - *Что-с? Не понимаете? Ступай, тебе говорят, отсюда! Мне раздеваться нужно, чёртова кукла!* (A. П. Чехов, Дочь Альбиона); - *Душенька, иди поцелуй меня!* (A. П. Чехов, Сирена)

V oslovení se pomocí plnovýznamových slov a slovních spojení odráží vztah k určité osobě či předmětu, což svědčí o objektivním obsahu oslovení. V takovýchto případech nestojí na prvním místě funkce navázání nebo udržení kontaktu, ale funkce hodnotící. Prostřednictvím oslovení mluvčí dává

⁴⁰ Švehlová M.: K problematice oslovení v češtině. In: Rozumět jazyku. Sb. k významnému životnímu jubileu univ. Prof. R. Brabcové, Praha 1995, str. 73-80

najevo svůj vztah k adresátovi, vyjadřuje svou náklonnost, přátelství, ale i nevráživost nebo dokonce odpor. Z tohoto důvodu se přikláníme k tradičnímu pohledu na oslovení, jenž charakterizuje hlavní funkci oslovení jako pojmenování adresáta promluvy.

Ačkoliv se domníváme, že oslovení opravdu slouží jako vyjádření vztahu mluvčího k adresátovi promluvy, existují i plnovýznamová slova, ze kterých se vytratil lexikální význam. Například slovo *голубчик* v konstrukcích typu - *Куда же я ее, голубчик, возьму? - сказал Кнапс и вздохнул* (А. П. Чехов, *Дорогая собака*) představuje klišé, které nahrazuje konkrétnější pojmenování a má význam funkce zájmena *ты* nebo *вы*. Vyjádření náklonnosti, ironie, výčitek nebo jakýchkoliv jiných citů je předáváno pomocí intonace. Je samozřejmé, že oslovení jako *голубчик, братец, душенька, kamaráde, brácho* atd. jsou stylisticky příznaková, neboť jsou přípustná více méně u familiárních vztahů.

3.1 Kontaktní funkce oslovení

Výše uvedené neznámá, že bychom chtěli plně vytěsnit kontaktní (fatickou) funkci oslovení. Je zcela zřejmé, že především ve výzvných větách slouží oslovení k navázání či udržení pozornosti adresáta. Oslovením mluvčí dává najevo komunikativní záměr – výzvu, prosbu, rozkaz, upozornění atd. Kontaktní účinek oslovení tkví v totožnosti pojmenované osoby s adresátem, jehož mluvčí vyzývá, aby mu věnoval pozornost před vlastní výpovědí nebo v průběhu mluvy. Obecně můžeme společně s N. I. Formanovskou⁴¹ říci, že samostatné oslovení a oslovení v prepozici slouží k navázání kontaktu, zatímco oslovení v interpozici a postpozici vystupuje v roli zvláštní textové spony, která aktivuje a udržuje vnímání adresáta.

Řečový akt zpravidla začíná v okamžiku, kdy je mluvčí přesvědčen, že adresát je schopen přijmout informaci. Situaci, ve které mluvčí předává adresátovi informaci, můžeme podle našeho názoru rozdělit na několik typů.

⁴¹Формановская Н. И.: Обращение с точки зрения традиционного синтаксиса и с точки зрения речевого этикета. In: Československá rusistika, 1983, č. 3, str. 290

1. Mluvčí může popsat posluchači činnost, kterou by měl adresát promluvy vykonat. Gramaticky je informace tohoto typu vyjádřena imperativní větou. — **Мерик**, погляди, что мне сегодня Калашников привез! — сказала она. (А. П. Чехов, Воры); - **Пошлите ему, ваше превосходительство**, депешу, что так, мол, вот и так... у раба божьего Алексия зубы болят, прошу выпользовать. (А. П. Чехов, Лошадиная фамилия) V tomto případě vyjadřuje imperativ i oslovení stejnou funkci – oslovení vyzývá k poslechu a imperativ k činnosti.

2. Mluvčí se může na adresáta obrátit s otázkou, tj. vyzvat ho k promluvě. - **Не прикажете ли вас домой проводить, Егор Нилыч?** - спросил Белебухин, нагнувшись к уху миллионера. (А. П. Чехов, Маска); - **Папа**, устрицы постные или скоромные? - спрашиваю я. (А. П. Чехов, Устрицы) I v tomto případě je zjevné, že oslovení a celá věta plní stejnou apelativní funkci - oslovení opět vybízí k poslechu a otázka k odpovědi stejně jako imperativ vybízel k činnosti.

3. Mluvčí ale může adresátovi předat i takovou informaci, která nevyžaduje od adresáta žádnou (řečovou ani aktivní) bezprostřední reakci. Takováto informace je vyjádřena oznamovací větou. - **Только, брат**, подходит он к месту в крепости, а у самого места солдат с ружьем стоит. (А. П. Чехов, Счастье); - **Все мы сейчас желаем кушать**, потому что утомились и уже четвертый час, но это, **душа моя Григорий Саввич**, не настоящий аппетит. (А. П. Чехов, Сирена) V tomto případě mluvčí sděluje posluchači informaci, ale nevyžaduje žádnou reakci. Znamená to, že oslovení plní jinou funkci než zbytek výpovědi. Oslovení plní apelativní funkci (v tomto případě udržení kontaktu s adresátem) a oznamovací věta plní komunikativní funkci. Vedle klasické apelativní funkce se zde projevuje záměr mluvčího, který skrze oslovení žádá adresáta o spoluúčast vzhledem k realitě obsažené ve výpovědi. Mluvčí se pomocí oslovení snaží vtáhnout adresáta sdělení co nejvíce do popisovaného děje, aby cítil obsah oslovení stejně jako mluvčí.

Užitím různých variant jednoho slova v oslovení se může změnit celková intenzita nebo síla výpovědi. **Катя**, принеси мне... x **Катенька**, принеси мне... V tomto případě došlo k zesílení působení adresáta a děje se

tak pomocí záměny různě intenzivních variant vlastního jména a z obyčejné prosby se stala naléhavá prosba.

I samotná přítomnost oslovení v různých řečových situacích může měnit intenzitu výpovědi. Na následujících příkladech chceme dokumentovat, že bez použití oslovení se změní pragmatická charakteristika výpovědi a dojde ke zvýšení síly kritiky, příkazu, nesouhlasu a odmítnutí. *Ваня, я не люблю, когда ты это говоришь.* (А.П. Чехов, Дядя Ваня) x *Я не люблю, когда ты это говоришь;* **Матрена, не плачь...** . (А.П. Чехов, Горе) x *Не плачь...;* *Мне неловко, Петя.* (А.П. Чехов, Отрава) x *Мне неловко.*

3.2 Syntaktická funkce oslovení

V úvodní kapitole jsme uvedli základní teoretická východiska problematiky oslovení jako samostatné syntaktické jednotky. Nyní bychom rádi stanoviska jednotlivých lingvistů prozkoumali podrobněji.

Zatím ponecháme stranou tradiční pojetí oslovení jako slovo nebo slovení spojení nevstupující do struktury věty a budeme se zabývat argumenty těch lingvistů, kteří oslovení zařadili do větné struktury. Jako první zařadil oslovení mezi větné členy A. G. Rudněv.

A. G. Rudněv se vymezuje proti tradičnímu chápání postavení oslovení ve větě a za hlavní metodologickou chybu představitelů tohoto proudu považuje skutečnost, že jazykovědci ignorovali speciální vazby oslovení se zbytkem věty a jejich funkční vyjádření. „Одним из основных признаков любого предложения является то, что все слова в предложении грамматически и по смыслу связаны между собой. Иначе говоря, случайный набор слов не образует предложения так же, как случайные сочетания звуков не образуют слова.“⁴² Rudněv varuje před záměnou morfolgie a syntaxe. Při spojování slov ve větě vznikají nové syntaktické vztahy mezi slovy. Přičemž syntaktické vztahy mohou vznikat pouze uvnitř věty a mohou být diferencovány v závislosti na gramatickém vyjádření vnitřních vztahů mezi jednotlivými slovy. Oslovením se slovo podle Rudněva stává pouze tehdy, pokud vznikne přímý vnitřní významový vztah,

⁴² Руднев А. Г.: Синтаксис осложненного предложения. Москва 1959, стр. 179

a zároveň i vnější gramatický vztah. Ukazuje, že z hlediska vnějšího gramatického vyjádření mohou být charakterizovány čtyři typy vztahů - shoda, přimykání, rekvise a korelace (соотношение).

Korelační vztah charakterizuje jako zvláštní typ podřadicích větných vztahů, které vznikají mezi řídicím a závislým větným členem, bohužel však dostatečně nevysvětluje podstatu a specifika tohoto vztahu. Oslovení má v korelačním vztahu vystupovat jako člen závislý. Podle Rudněva je tato závislost oslovení gramaticky vyjádřena dvěma jazykovými prostředky: 1. závislý člen (oslovení) je začleněn do struktury řídicího členu; 2. závislý člen (oslovení) stojí vedle řídicího členu.

Začlenění oslovení do struktury řídicího členu Rudněv považuje za fakt, jenž ale dostatečně, z našeho pohledu, nedokazuje. Na podporu tohoto argumentu Rudněv uvádí i intonaci, která je podle něho jedním z prostředků vyjadřující logický i gramatický vztah mezi oslovením a větou, protože zvýrazní oslovení ve vztahu ke zbytku věty. Zvýraznění oslovení ve struktuře syntaktického celku ale zároveň může být argumentem i pro zastánce tradičního pohledu na oslovení jako na slovo stojící mimo větnou strukturu.

Druhý prostředek gramatického vyjádření korelační vazby – sousedství řídicího a závislého členu dokládá A. G. Rudněv na několika příkladech, které ale také tuto teorii dostatečně neprokazují. Tak například ve větě *Куда так, кумушка, бежишь ты без оглядки?*⁴³ patří oslovení k podmětu *ты*, ale leží mezi příslovečným určením *так* a přísudkem *бежишь*, a tak korelační vztah zůstává nepotvrzen sousedstvím ve větě.

Dalším lingvistou, který začleňoval oslovení do struktury věty, byla A. T. Abramovová. Částečně přejímá termín korelační vztah, ačkoliv s vysvětlením jeho pojmu ne zcela souhlasí. Všimá si totiž toho, že intonace je jediným úplným gramatickým prostředkem vyjádření korelačního vztahu oslovení ve větě, protože má ve všech případech bez výjimky apelativní charakter nezávisle na jakýchkoliv dalších přidružených emocionálních odstínech (radosti, hněvu, úžasu, rozhořčení, nervozity apod.). Jak již ale

⁴³ Citováno podle: Руднев А. Г.: Синтаксис современного русского языка. Москва 1963, стр. 250

bylo řečeno, intonace nemůže sloužit jako důkaz pro včlenění oslovení do věty, ale dokazuje pouze spojení dvou syntaktických jednotek ve složitější.

A. T. Abramovová stejně jako jiní lingvisté⁴⁴ poukazuje na to, že v určitých případech se oslovení shoduje v čísle, rodě a osobě s příslušnými kategoriemi predikátu. Tuto tezi dokládá i na příkladech⁴⁵: *Кукуй, кукуй, кукушечка!..* či *Простите, детки, ласково, Не смейте воровать!* A o těchto příkladech říká: „Здесь налицо ориентация числа сказуемого на единственное и множественное число обращения.“⁴⁶

Shoda kategorií čísla a osoby není charakteristická pouze pro věty, ve kterých je predikát vyjádřen ve formě imperativu, ale objevuje se i ve větách, kde je predikát v přítomném čase. – *А когда, батюшка, думаете открыть школу?* (А. П. Чехов, Кошмар); – *Дед, а что ты станешь делать с кладом, когда найдешь его?* (А. П. Чехов, Счастье). V určitých řečových situacích se může oslovení s přísudkem shodovat v kategoriích čísla, osoby i rodu. Děje se tak v případě, kdy predikát vystupuje ve větě v minulém čase. Např: *Вот и дождалась, что тебя на смех подняли, непутящая...*(А. П. Чехов, Свистуны). Pokud je ale adresát řeči označen pomocí metafory, metonymie či synekdochy, nemusejí se gramatické znaky kategorie rodu oslovení a s ním spojeného predikátu vystupujícího v minulém čase shodovat, ačkoliv obsah obou částí syntaktického celku se vztahuje k jedné osobě či jednomu předmětu. – *Что ты пристал ко мне, смола?* (А. П. Чехов, Ведьма); – *Поедешь ты, старая холера, или нет?* (А. П. Чехов, Тоска)

Shoda výše uvedených kategorií u oslovení a predikátu se neobjevuje vždy, ale pouze v případě, pokud věcný obsah oslovení koreluje s touž skutečností jako věcný obsah druhého prvku. Oslovení a s ním zbytek výpovědi mohou zobrazovat různé strany téhož předmětu skutečnosti (ať už

⁴⁴ Например: Добромислов В. А.; Розенталь, Д. Э.: Трудные вопросы грамматики и правописания. Москва 1958, стр. 232

⁴⁵ Citováno podle: Абрамова А. Т.: К вопросу об обращении в современном русском языке. In: Словянский сборник, вып. II., Воронеж 1958, стр.124

⁴⁶ tamtéž, str. 124

osoby či předmětu). Tuto skutečnost ukazuje V. P. Proničev⁴⁷ na příkladu *Замолчи, богохульник!*, kde je adresát řeči věcně zobrazen v závislosti na jeho vnímání. Sloveso v imperativu vyjadřuje jednočlennou formu myšlenky – pobídku. Předmětem této pobídky je také adresát řeči. Vztah dvou různých myšlenek k témuž předmětu podmiňuje shodu gramatických kategorií čísla a osoby v syntaktických jednotkách vyjadřujících tyto myšlenky.

Pokud ale věcný obsah druhého prvku nemá přímý vztah k téže osobě, kterou pojmenovává oslovení, ke shodě nedochází. K takovýmto případům dochází tehdy, pokud druhý komponent vyjadřuje myšlenku, kterou sice sděluje adresátovi řeči, ale ve které adresát není nijak vyjádřen. Obsah této myšlenky se vztahuje k mluvčímu či k vedlejší osobě, předmětu nebo jevu. - *Я должен сказать вам многое, Анна Семеновна... Очень многое...* (А. П. Чехов, Злой мальчик); - *Это уж, друг мой, глумление, издевательство.* (А. П. Чехов, Дочь Альбиона); - *Скоро шестьдесят стукнет, ваше высокородие, где уж тут за науками угоняться?* (А. П. Чехов, Экзамен на чин); *Нешто нам, брат Агаша, еще водочки выпить?* (А. П. Чехов, Агафья). Na základě těchto příkladů vidíme, že druhý prvek syntaktického celku se vztahuje k osobě mluvčího, vyjadřuje neutrální či citově příznakovou myšlenku jak vůči mluvčímu, tak vůči adresátu řeči, vyjadřuje činnost, prováděnou společně mluvčím a adresátem nebo je významově spojen s adresátem řeči pouze nepřímou, a proto nedochází ke shodě v gramatických kategoriích osoby, rodu a čísla.

Dle našeho názoru žádný z důkazů, které uvádějí ve svých pracích A. G. Rudněv a A. T. Abramovová (zařazení a poziční přimykání, shoda v čísle, osobě a rodu), není dostatečně prokazatelný, a proto se přikláníme k závěrům V. P. Proničeva, podle něhož „все формальные показатели соотносительной связи ... не являются обязательными, они факультативны и обусловены внешними условиями, в которых функционирует обращение, а не сущностью этого вида связи.“⁴⁸

⁴⁷Пroničev В. П.: Синтаксис обращения (на материале русского и сербохорватского языков). Ленинград 1971

⁴⁸tamtéž, str. 87

Ani intonace sjednocující oslovení se zbytkem věty není pro Proničeva dostatečným důkazem, neboť „интонация объединяет не только члены предложения, посредством структуры и относительно самостоятельные в плане грамматической организации единицы речи, равные по структуре отдельному предложению.“⁴⁹

Již se ale zcela neztotožňujeme s tvrzením, ve kterém Proničev na základě těchto závěrů nenazývá oslovení samostatným větným členem, ale řadí ho k jednočlenným jmenným větám, neboť nenachází žádné rozdíly v objektivním významu, syntaktické struktuře či gramatických znacích samostatného oslovení a oslovení začleněného do větné struktury.

Můžeme říci, že funkce vokativu (oslovení) ve větě jako samostatného větného členu je většinou lingvistů přijímána. Jak již bylo zdůrazněno, Potebňa pokládal vokativ za pád, který je schopný vystupovat ve větě ve funkci podmětu. Pojďme tuto otázku prozkoumat podrobněji. Na následujících případech budeme analyzovat, zda je možné, aby oslovení bylo chápáno jako podmět věty. *Ты туда не ходи.* V tomto případě vystupuje zájmeno *ты* jednoznačně jako podmět. Jedná se sice o vokativní prvek, který přebírá funkci adresy výzvy a navíc podtrhuje kontaktní funkci, ale ze syntaktického hlediska se jedná o podmět. Ve větě *Алеша, неходи туда!* má podmět identickou referenci s vokativem, ale patrně nebude vhodné chápat podmět jako jednu z funkcí vokativu, protože by bylo velice složité určit, kde je hranice mezi vokativem podmětovým a vokativem jako samostatným členem. Pokud porovnáme větu *Алеша, ты туда не пойдешь.* s předchozí větou, nejsme schopni tuto hranici umístit, neboť vokativ v nich má naprosto stejné syntaktické postavení. Ve větě *Алеша, Коля к тебе не придет.* se již zcela jistě o podmět nejedná.

⁴⁹ Проничев, тамtéж, str. 87

4. Nominativ versus vokativ

Kategorie oslovení bývá morfologicky velmi jasně vyjádřena. Ve staré ruštině sloužil k vyjádření oslovení zvláštní pád – vokativ. Zvláštní vokativní pádová forma se používala u slov mužského a ženského rodu v jednotném čísle (*брате, жено*), v množném a dvojném sloužil k oslovení nominativ, stejně jako u jmen středního rodu. Vokativ jakožto pádová forma ale byl z jazyka odstraněn a nahrazen formou nominativu. Přesto se ale s vokativem můžeme v ruské literatuře setkat až do dnes, například: *Приплыла к нему рыбка, спросила: «Чего тебе надобно, старче?»* (А. С. Пушкин, Сказка о рыбаке и рыбке); *Двор мне, княже, твой не диво: Не пиров держусь.* (А. К. Толстой, Илья Муровец);⁵⁰ *Что ты, друже, о письмах все тужишь?* (В. Замятин, Что-то долго нет писем из дома).⁵¹ Tyto gramatické archaizmy jsou ale jednoznačně stylisticky zabarvené a používají se jako prostředek vyjádření stylizace. Může například přenášet děj do časů staré Rusi (výraz *старче*) či pomocí mluvy charakterizovat postavu. V současné době se ruský vokativ vyskytuje pouze ve zvolání typu *Господу!* či *Боже!*, která se stala přímo šablonou a vyskytují se běžně ve všech stylech s výjimkou vědeckého. Z jazykového hlediska jsou tyto výrazy citoslovci.

V jazycích jako čeština, ukrajinština nebo polština, ve kterých dodnes existují tvary vokativu, bývá také občas vokativ nahrazován nominativem. Vokativ je i v těchto jazycích úzce spjat s nominativem díky své pojmenovací složce. Na oba pády také pohlížíme jako na syntakticky nezávislé. Nominativ v této dvojici vystupuje jako člen nepříznakový a může proto vokativ v jeho funkci oslovení nahrazovat.

K záměně vokativních forem nominativem dochází zcela jistě i proto, že zvláštní vokativní forma existuje pouze pro maskulina a feminina v čísle jednotném, zatímco jejich formy v množném čísle se formálně shodují s nominativem. Záměna se dále uskutečňuje pod vlivem těch podstatných

⁵⁰ Citace příkladů podle: Руднев А. Г.: Синтаксис осложненного предложения, Москва 1959, стр. 182

⁵¹ Citace příkladu podle: Проничев В. П.: Синтаксис обращения (на материале русского и сербохорватского языков), Ленинград 1971, стр. 45

jmen, v jejichž paradigmatu zvláštní vokativní forma není, tedy především neuter.

V češtině bývá vokativ nahrazován nominativem zvláště po oslovení „pane“ (ale nikdy ne po „bratře“ nebo „příteli“). Původní tvar vyžadoval vokativ v obou jménech např. **pane Nováku**. Postupně se stále více prosazuje tvar s vlastním jménem v nominativu. **Pane Holub, zapomněl jste si tu diář.**⁵² Téměř důsledně se nový tvar používá u jmen cizích a u jmen, u nichž by docházelo ke změně kořenové souhlásky např. **pane Langr** oproti **pane Langře**. Dále bývá nominativ použit v určitých případech, ve kterých je oslovení rozvíto o přívlastek. **Holka nešťastná, co to vyvádíš?!**⁵³ Jedná se ale spíše o ojedinělé případy, neboť např. stejně ustálený výraz **Panenko skákavá!** (ale i **Panenko na nebi!** nebo **Panenko Marie!**) se užívá s oslovením ve vokativu. V prvním případě může nominativ zdůrazňovat hodnotící funkci, jež je v tomto oslovení vedle výrazu podivu a překvapení obsažena. Ve druhém případě se jedná především o zvolání, kterým mluvčí reaguje na vzniklou situaci a zaměření na adresáta není tak výrazné.

Dokáže ale nominativ nahradit vokativ v každé situaci, aniž by se jakkoli změnila všechny charakteristiky výpovědi? Vzhledem k tomu, že příklady záměny vokativu nominativem jsou popsány ve všech nářečích, zdálo by se, že ano. V. Mathesius⁵⁴ ale zkoumal použití nominativních tvarů u maskulin a u feminin v češtině a upozornil na to, že tendence k použití nominativu jsou v těchto případech rozdílné. Zatímco u maskulin bývá nominativ místo vokativu se slovem *pane* a jen výjimečně u prostých jmen, např. *kmotr* nebo *fotr*, u feminin bývá nominativ použit především u prostých jmen, ať už obecných nebo vlastních *Počkej, holka!*; *Lojzka, dej pokoj!* aj. Neužívá se však u jmen zdobných. Podle V. Mathesiusa „se zdá, že nominativ místo vokativu je u těchto jmen možný v tónu kamarádském nebo velitelském, ale ne v tónu laskavě důvěrném.“⁵⁵ I na základě této analýzy se

⁵² příklad doložen z vlastního poslechu

⁵³ taktéž

⁵⁴ Mathesius V.: Nominativ místo vokativu v hovorové češtině, In: Naše řeč, r. VII, 1925

⁵⁵ tamtéž, str. 138

domníváme, že užití nominativního tvaru místo vokativního má své specifické důvody, neboť nominativ je ve funkci oslovení stylisticky zabarvený a může vyjadřovat povýšenost, pohrdání, ale také zdvořilost či úctu.

Podle S. Obnorského⁵⁶ je možné i v ruském jazyce setkat se s vokativními formami, fakultativními ve vztahu k nominativu. Obnorskij zkoumal tento jev na řadě příkladů z ruské ústní národní tvorby a použití vokativních forem namísto nominativních podle něj svědčí o tom, že jazykovým citem se ne vždy diferencovala funkce vokativní formy.

Potřebu vokativního tvaru může dokumentovat i vývoj v ruštině. K oslovení může sloužit v hovorové ruštině nová vokativní forma, jež vzniká pomocí nulového zakončení nominativu podstatných jmen ženského a mužského rodu končících na –а (-я), tzv. усеченная форма: *мам, пап, бабусь, Вань, Тань, Коль* apod. *Дядь, на ней твоя веревка осталась.* (А. Платонов, Ювенильное море); *Ой, Вань, смотри, какая башенка! Я, Вань, такую же хочу! – Эх, Зун!* (Известия, 19/Х – 86).⁵⁷ Tento vokativní tvar se používá nejen v jednoslovné nominaci adresáta řeči, ale i ve spojení se jménem po otci a také při opakovaném zvolání se zesilující částicí **a** před druhým prvkem. *Марь Петровна, можно выйти?* (Лит. газета, 5/ХI – 86); *Зун, а Зун! Погоди, успокойся* (Лит. газета, 5/VII – 86)⁵⁸

Na další podobnosti mezi vokativem a nominativem poukazují mnozí lingvisté. Např. А. А. Потеня vidí shodu těchto dvou pádů v tom, že „в наших языках единственные падежи, способные выражать подлежащее, суть именительный и звательный.“⁵⁹ А. М. Решковский zase upozorňuje na skutečnost, že ve vokativních větách typu *Голубчик! Милая!* je funkce oslovení těsně spjata s funkcí klasifikace adresáta, „так что

⁵⁶ Obnorskij S.: Die Form des Vocatives in Russischen. In: Zeitschrift für slavische Philologie 1, 1925, str. 103-6

⁵⁷ Citace příkladů podle: Озерова Н. Г.: Номинация адресата речи в славянских языках. In: Словянське мовознавство, Київ 1993, str. 211

⁵⁸ tamtéž, str. 211

⁵⁹ Потеня А. А.: Из записок по русской грамматике. Москва 1958, str.100

получается нечто среднее между обращением и именительным предикативным с опущением ты.⁶⁰

M. Zatovkaňuk vidí příčiny užití forem nominativu ve funkci vokativu a naopak jako projev synonymických gramatických vztahů: „между вокативными и номинативными формами можно усматривать именно синонимичные отношения.“⁶¹ Vokativ může podle Zatovkaňuka vystupovat v roli podmětu stejně jako nominativ s tím rozdílem, že vokativ označuje subjekt, jenž je účastníkem komunikačního procesu, a nominativ představuje subjekt, který se komunikačního aktu neúčastní. Přísudek se pak za určitých syntaktických podmínek shoduje s vokativem v čísle a rodu. Níže uvedené ukrajinské a české konstrukce s vokativem je možné zaměnit nominativem na základě jejich synonymických vztahů, aniž by byl změněn smysl výpovědi. *Сиди собі там, мандрованийй цуцику.* x - *Хай собі там сидить мандрованийй цуцик.*; *А ти, Степане, ляжеш спати.* x - *А Степан ляже спати.*; *Дорогий мій друже.* x – *Мій друг – дорогий мені.*; *Чигирине, Чигирине, Мій друже єдиний, Прослав єси степи, ліси І всю Україну.* x *Чигирин - Мій єдиний друг; Чигирин – друг; Чигирин прослав єси степи, ліси І всю Україну.*⁶² *Petrě, podej mi tu knihu.* x - *Petr mi podá tu knihu. Posadme se tady, Kláro.* x – *Klára a já se posadíme tady.* Z uvedených příkladů je patrné, že nominativ ve funkci podmětu, jmenného přísudku a apozic může být nahrazen vokativem a smysl výpovědi zůstane stejný. Podle našeho názoru se ale změni syntaktická struktura věty, neboť vokativ nebude po transpozici vystupovat ve stejných funkcích jako nominativ. A nominativ v těchto větách nevystupuje v roli oslovení.

Vokativem pojmenovaný předmět je označen za adresáta promluvy a vyzván k reakci. Vokativní tvar vyjadřuje přítomnost adresáta. Je zde vyjádřeno, že nejde o pouhý předmět, ale o adresáta promluvy, o samostatný projev vztahu daného já k danému ty i vztahu k objektivní realitě, který je realizován právě pomocí vokativu. V tomto vztahu je angažován mluvčí i adresát. V uvedených transpozicích je vztah mluvčí – adresát minimalizován, stejně jako apelovalá funkce vokativu.

⁶⁰ Пешковский А. М.: Русский синтаксис в научном освещении. Москва 1956, стр. 407

⁶¹ Затовканюк М.: Словоизменение существительных в восточнославянских языках. Прага 1975, стр. 150

⁶² tamtéž, str. 151

5. Přístavek nebo oslovení?

Z našeho pohledu zůstává zajímavá situace, pokud dojde ve větě ke spojení osobního zájmena 2. osoby s podstatným jménem v postpozici ve vztahu k zájmenu. V Ruské gramatice⁶³ se píše, že 3 syntaktické funkce – funkce oslovení, funkce přístavku a funkce podmětu – mohou být různě distribuovány ve větách obsahujících zájmeno 2. osoby a k němu vztažené podstatné jméno. Rozdílná distribuce těchto funkcí je spojována s přítomností či nepřítomností slovesa a případné vokativní intonace a také s užitím rozkazovacího slovesného způsobu. Podle tohoto vzoru může v konstrukcích obsahujících zájmeno 2. osoby a podstatné jméno v postpozici vystupovat zájmeno v roli podmětu nebo oslovení a podstatné jméno v roli oslovení a přístavku. Funkce oslovení se zde jeví společným „průsečíkem“ funkcí zájmena a podstatného jména ve větě. V neslovesných větách je oslovením zájmeno, ve slovesných větách bez zvláštní vokativní intonace bude oslovením podstatné jméno. Nicméně tvrzení o dvojí funkci podstatného jména je, dle našeho názoru, sporné, protože přítomnost rozkazovacího způsobu ve větě se jeví pouze formálním znakem.

A. M. Peškovskij poukazoval na složitost stanovení syntaktické role slov a slovních spojení, pokud se vyskytují za zájmenem 2. osoby. „Знаки препинания тут нечего не говорят, потому что восклицательный знак есть у нас в то же время и знак отделительный, так что в середине сложного предложения его поставить неудобно, запятая же может толковаться и так и этак. Но, понятно, в устной речи то и другое понимание различаются по интонации, хотя надо сознаться, что разница в отдельных случаях может быть довольно тонка...Таким образом, анализ зависит от чтения, а чтение от вкуса.“⁶⁴

Zájmeno 2. osoby v konstrukcích s podstatným jménem v postpozici může vystupovat v singuláru nebo plurálu. Vzhledem k tomu, že ve staré ruštině existovala vokativní forma podstatného jména v jednotném čísle, není

⁶³ Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис, Москва: Наука, 1960, стр. 130

⁶⁴ Пешковский А. М.: Русский синтаксис в научном освещении. Москва 1956, стр. 408

problém určit syntaktické funkce podstatného jména a zájmena 2. osoby. Vokativní forma dovoluje pohlížet na podstatné jméno jako na oslovení a na zájmeno jako na podmět. V současné ruštině, kde vymizela zvláštní vokativní forma a podstatné jméno se pádově shoduje se zájmenem, je podle našeho názoru také možné pohlížet na osobní zájmeno jako na podmět a na substantivum jako na oslovení. - *Ты думаешь, **мужик**, легко зуб-то рвать?* (А. П. Чехов, Хирургия); - *А ты, **болван**, опусти руку!* (А. П. Чехов, Хамелеон); - *Ты, **Хрюкин**, пострадал и дела этого так не оставляй... Нужно проучить!* (tamtéž)

Z uvedených případů je patrné, že slovesný způsob nezpůsobuje žádné změny v syntaktických funkcích podstatného jména a zájmena. Není tudíž důvod pohlížet ve větách s rozkazovacím způsobem na podstatné jméno jako na přístavek. Ve všech případech je možné klasifikovat podstatné jméno jako oslovení a zájmeno jako podmět. Totéž platí i v situaci, kdy zájmeno vystupuje v množném čísle. - *А по моему мнению, **вы, господа почтенные**, любите газеты оттого, что вам выпить не на что.* (А. П. Чехов, Маска)

S podstatným jménem stojícím ve větě za zájmenem 2. osoby může být spojena ještě otázka gramatické závislosti podstatného jména na zájmenu. Má podstatné jméno formu nominativu shodnou s tvary zájmena (ты, вы) v závislosti na zájmenu nebo je podstatné jméno používáno v nominativu samostatně, aniž by bylo na zájmenu závislé? Podle našeho názoru je možné říci, že podstatné jméno v tomto případě nezávisí gramaticky na zájmenu. Důkazy je podle nás možné hledat ve staroruských textech, ve kterých podstatné jméno v jednotném čísle vystupovalo v postpozici ve formě vokativu, zatímco předcházející zájmeno mělo formu nominativu. *Послаша Кияне къ Стославу глице ты княже чюжея земли ищешу.*⁶⁵ Je zřejmé, že na nominativ podstatného jména je nutné v tomto případě pohlížet ne jako na důsledek shody podstatného jména se zájmenem, ne jako na gramatické spodobnění následného předešlému, ale jako na samostatný gramatický tvar. V procesu vývoje gramatiky ruštiny

⁶⁵ Лаврентьевская летопись, 1377 г

došlo ke shodě tvarů podstatného jména a zájmena a v singuláru i plurálu se podstatné jméno používá ve formě nominativu nezávisle na zájmenu a může být klasifikováno jako oslovení.

6. Syntaktická struktura oslovení

Obecně řečeno, poté, co se vokativ „vytratil“ ze spisovné ruštiny, jsou oslovení vyjadřována podstatným jménem či substantivizovanými slovními druhy ve tvaru nominativu. *Счастье ваше, **господин**, что я в эту неделю говею, а то бы я вам за «дрянь» сказал бы слово...* (А. П. Чехов, В бане); - *Да вы просто смеетесь, **милостисдарь!*** - *сказал он, скрываясь за дверью* (А. П. Чехов, Смерть чиновника). Nominativ nebo jiný substantivizovaný slovní druh ve významu nominativu se stane oslovením pouze tehdy, pokud se strukturně, významově a intonačně začlení do věty. Jenom za těchto podmínek vzniká oslovení jako samostatná syntaktická kategorie.

Oslovení je možno rozdělit na holá, tvořená jedním slovem, a na složená, vyjádřená pomocí slovního spojení. Nejprve se budeme zabývat strukturou a zvláštními stylistickými funkcemi holého oslovení. Základní vlastností holého oslovení je to, že ve většině případů je tvořeno jedním samostatným slovem, nejčastěji podstatným jménem, ať už obecným nebo vlastním, ve formě nominativu. Jednočlenná oslovení bývají často stylisticky neutrální a slouží jednak k navázání kontaktu se společníkem nebo k udržení jeho vnímání a také k podpoře souhlasu nebo nesouhlasu s obsahem sdělení pojmenovaného mluvčím. V závislosti na řečové situaci může být adresát řeči pojmenován z hlediska jeho profese, funkce, titulu či dle jeho příslušnosti k určité společenské nebo věkové skupině. V těchto podmínkách je neutrální oslovení použito především za účelem získání pozornosti adresáta řeči, jeho vyčlenění ze skupiny ostatních posluchačů a k vyjádření volných charakteristik ze strany mluvčího za účelem náležité reakce od posluchače. - *А у меня к тебе просьба, **Марк Иванович**, - начал он после шестого стакана, стуча пальцами по прилавку.* (А. П. Чехов, Нахлебники)

Neznamená to ale, že holá oslovení nemohou být nositeli expresivních významů. Metaforická, hrubá či naopak zjemnělá jednoslovná pojmenování jsou v ruštině velmi častá. *В твои годы я деньги зарабатывал, а ты, **подлец**, знаешь, сколько мне стоишь?* (А. П. Чехов, Тяжелые люди)

Oslovení může být vyjádřeno pouze pomocí zájmena. I v tomto případě je oslovení nositelem hrubosti či familiárnosti. *Эй, ты! – крикнул Савелий в сени.* (А. П. Чехов, *Ведьма*)

Velmi často v roli oslovení vystupuje i samostatné substantivizované přídavné jméno. *Вот что, притащи-ка мне, любезный, рюмку водки, в самом деле.* (А. П. Чехов, *Дядя Ваня*) Kvalitativní přídavná jména se mohou v oslovení vyskytovat nejen v pozitivu, ale i v superlativu. *Нельзя, милейший! Стеснять себя, конечно, не следует, но все-таки не мешает быть осторожным.* (А. П. Чехов, *Либеральный душка*)

Kromě osobních zájmen může být adresát výzvy nezřídka nazván i pomocí neurčitých zájmen *весь а кто-нибудь. Смотрите на меня, все!* (Ф. М. Достоевский, *Преступление и наказание*); *Вон, разбойник! Застрелю! Эй, кто-нибудь!* (Б. Я. Шишков, *Угрюм-река*)⁶⁶

Vedle jednočlenných holých oslovení slouží k pojmenování adresáta řeči i oslovení složená. Zvláštností jejich syntaktické struktury je to, že podstatné jméno v nominativu je rozvíjeno dalšími na něm závislými slovy. Toto podstatné jméno tvořící jádro celé syntaktické struktury oslovení můžeme nazvat hlavním členem oslovení a ostatní závislá slova - vedlejšími členy oslovení. Pokud je struktura oslovení rozšířena o členy přímo závislými na hlavním členu oslovení, budeme společně s V. P. Proničevem⁶⁷ hovořit o rozšíření prvního stupně (распространении первой степени) a tyto závislé členy nazývat spolu s ním primárními vedlejšími členy (второстепенными членами первого порядка). Vedle toho ale může být struktura oslovení obohacena i o slova, které budou závislá na těchto primárních vedlejších členech. Poté budeme mluvit o rozšíření druhého stupně (распространении второй степени) a sekundárních vedlejších členech (второстепенных членах второго порядка). Základní rozdíl mezi primárními vedlejšími členy a sekundárními vedlejšími členy spočívá

⁶⁶ Citace příkladů podle: Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис, Москва: Наука, 1980, стр. 164

⁶⁷ Проничев В. П.: Синтаксис обращения (на материале русского и сербохорватского языков). Ленинград 1971, стр. 46

v charakteru řídicího členu. V prvním případě je řídicí člen nezávislým větným členem, ve druhém případě - závislým.

Osobitost rozšíření prvního stupně spočívá v tom, že hlavní člen oslovení nemůže být rozšířen o členy, které v rámci dvoučlenné věty patří do sféry přísudku, tedy o předmět a příslovečné určení. Je to samozřejmě zapříčiněno absencí přísudku ve struktuře oslovení.

Hlavní člen oslovení může být, za prvé, rozvit pomocí shodného přívlastku, který může být vyjádřen kvalitativním, vztažným, ukazovacím a přívlastňovacím přídavným jménem, participiem, přechodníkem, řadovou číslovkou či přívlastňovacím, ukazovacím a určitým zájmenem. ***Милый дедушка, а когда у господ будет елка с гостинцами, возьми мне золоченный орех и в зеленый сундучок спрячь.*** (А. П. Чехов, Ванька); - ***А вы попытайте, ваше превосходительство.*** (А. П. Чехов, Лошадина фамилия); ***Вот что, господа почтенные!*** (А. П. Чехов, Маска); ***Ой ты, Русь, моя родина кроткая, лишь к тебе я любовь берегу*** (С. А. Есенин)

Hlavní člen může do struktury oslovení vstupovat, za druhé, s přívlastkem neshodným, vyjádřeným tvarem genitivu s předložkou i bez předložky nebo tvarem jiného nepřímého pádu bez předložky. ***Господин в очках! Про какие факты вы читаете?*** (А. П. Чехов, Маска); ***Миша! Друг детства! Откуда ты взялся?*** (А. П. Чехов, Толстый и тонкий)

Za třetí, v roli rozvíjejícího členu může vystupovat přístavek (volný nebo těsný). ***Господин Белебухин, выходи к свиньям собачьим!*** (А. П. Чехов, Маска); ***Эх, барыня-матушка!*** (А. П. Чехов, Медведь)

Struktura oslovení může být, za čtvrté, rozšířena pomocí postpozitivního volně stojícího přívlastku, vedlejší věty přívlastkové, participia apod. ***Лучше нет тебя на свете, Всем ты хороша, Песня, вольная как ветер...*** (А. Прокофьев, Песня); ***Ты, что хлеб свой любовно выращивал, Пел, рыбачил, глядел на зарю. Голосами седых твоих пращуров Я, Россия, с тобой говорю.*** (Д. Кедрин, 1941)⁶⁸

⁶⁸ Citace příkladů podle: Проничев, tamtéž, str. 48

Při rozšiřování druhého stupně mohou být primární vedlejší členy, stejně jako hlavní člen, rozvíjeny všemi výše zmíněnými způsoby: shodným a neshodným přívlastkem, přístavkem, vedlejší větou přívlastkovou atd. V případě že je primární vedlejší člen vyjádřen participiem, potom se může v roli závislého členu vyskytnout předmět a příslovečné určení. *О, **солнце, раскаленное чрез меру, Угасни, смилуйся над бедною земей!*** (Н. Заболоцкий, Засуха); ***Плоды Мичурина, питомцы садовода, Возвращенные усилиями народа, Распределенные на кучи и холмы, Как вы волнуете пытливые умы!*** (Н. Заболоцкий, Венчание плодами)⁶⁹

⁶⁹ Citace příkladů podle: Проничев, тамtéж, str. 49

7. Vokativní jednočlenné věty

Pod pojmem vokativní jednočlenné věty rozumíme oslovení, která jsou současně i větami. V případě, že se veškerá výpověď koncentruje do oslovení, obsah oslovení se výrazně obohacuje. Na rozdíl od obyčejných oslovení, která nejsou nositeli predikativního vztahu k adresátu promluvy, A. A. Šachmatov nazval vokativními větami taková oslovení, v nichž je zakomponován doplňující význam. Tento doplňující význam je podtrhnut zvláštní intonací a bývá rozkrýván samotným spisovatelem. - **Павел Васильич**, там какая-то дама пришла, вас спрашивает, - доложил Лука; (А. П. Чехов, Драма); - **Павел Васильевич!** - простонала барыня, и глаза ее наполнились слезами. (tamtéž) V prvním případě se jedná o prosté oslovení, ale ve druhém případě oslovení podle Šachmatova vyjadřuje složitější myšlenku.

Šachmatov řadil vokativní oslovení do skupiny jednočlenných vět a charakterizoval je jako „предложения, в которых главным и единственным членом является обращение, имя лица, к которому обращена речь, если это имя произнесено с особою интонацией, в центре которого стоит данное лицо.“⁷⁰ V centru vokativní věty stojí podle Šachmatova oslovení, které ale neoznačuje pouze adresáta řeči, ale především obsahuje myšlenku, kterou by jinak vyjadřovala celá věta. *Аркадина (тихо). Это что-то декадентское. Треплев (умоляюще и с упреком). Мама!* Zvolání **Мама!** vlastně znamená **Мама**, так не говори!

Oproti tomu A. M. Peškovskij tvrdí, že oslovení není schopné tvořit samostatnou větu, protože tato syntaktická jednotka nenesení význam existence. „Побудительный смысл“, jak píše ve své práci „не дает здесь места бытийному смыслу, который один только мог бы придать именительному падежу значение отдельной мысли.“⁷¹

⁷⁰ Шахматов А.А.: Синтаксис русского языка. Ленинград 1925, стр. 71

⁷¹ Пешковский А. М.: Русский синтаксис в научном освещении. Москва 1956, стр. 408

Z českých lingvistů nepřisuzuje vokativu schopnost tvořit samostatné věty např. F. Kopečný⁷², jenž označuje konstrukce, jejichž základ tvoří vokativ, pouze za větné ekvivalenty, neboť vokativ nemůže být tzv. psychologickým predikátem. Jejich funkce je podle Kopečného prakticky totožná s funkcí citoslovečných vět typu hej, haló, hola atd. a „k situaci má sdělný vztah jen jejich intonace.“⁷³ Z našeho pohledu toto ale není zcela přesné, neboť v těch případech, které Šmilauer⁷⁴ označuje jako „oznamovací vokativy“ (mající ráz především kvalifikující, např. **Darebáku!**, **Mizero!**), nejde jen o navázání kontaktu, ale něco se tu o situaci vypovídá a tyto výrazy mají plnou výpovědní platnost, neboť je možné je nahradit větami *Ty jsi darebák!* *Jsi mizera!* apod.

A. S. Popov⁷⁵ zdůrazňoval, že „вокативные предложения способны выражать мысли только определенной модальной и эмоциональной окраски“⁷⁶, a proto nelze každou větu obsahující oslovení nazvat vokativní. Popov dále řadí vokativní věty k „числу предложений, обнаруживающих семантико-грамматической расчлененности. Главный член таких предложений не сближается ни с подлежащим, ни со сказуемым.“⁷⁷

Vokativní věty dělí Popov na 3 základní typy z hlediska jejich funkce a složitosti jejich obsahu. Do první skupiny patří jednoduché věty obsahující v sobě výzvu, prosbu či požadavek, aby adresát reagoval, odpověděl. Jejich emocionální zabarvení může být různě intenzivní. - **А-га-фья!**.. - *донесся из деревни чей-то глухой голос.* - **Агафья!** *То вернувшийся и встревоженный муж искал по деревне свою жену.* (А. П. Чехов, Агафья)

Do druhé skupiny řadí Popov vokativní věty vznikající jako reakce na společníková slova nebo činy. Tyto věty v sobě nesou hlubší význam a jsou

⁷² Kopečný F.: Základy české skladby. Praha 1962

⁷³ tamtéž, str. 21

⁷⁴ Šmilauer V.: Novočeská skladba. 3. vyd., Praha 1966, str. 108

⁷⁵ Попов А. С.: Обращения-предложения в современном русском языке. In: Русский язык в школе, 1958, № 5, str. 36-39

⁷⁶ tamtéž, str. 37

⁷⁷ tamtéž, str. 37

často vyslovovány za účelem přerušení společnickovy výpovědi. Bývají provázeny pocity žalu, prosby, výčitky, obviňování, opovržení, hněvu atd. *Войницкий. Никаких у него нет дел. Пишет чепуху, брюзжит и ревнует, больше ничего. Соня (тоном упрека). Дядя!* Zvýšená expresivnost může být podtržena opakováním hlavního slova a přidáním částic *эх, ах. Ах, Кнапс, Кнапс! А еще тоже в техническом кончили!* (А. П. Чехов, Дорогая собака) Popov dále do této skupiny řadí i konstrukce skládající se z citoslovce *эх*, zájmen *ты* nebo *вы* vystupujících jako hlavní člen a apozičních členů hodnotících tento hlavní člen. Jsou silně emocionálně zbarveny, vyjadřují ironii, výsměch, výčitku atd. *Вот и все! - сказал про себя Леонтьев. - Эх ты, чуткий, хороший писатель! Неласковый ты человек, вот что!"* (К. Г. Паустовский; Повесть о лесах)⁷⁸ Za těmito konstrukcemi často následují věty podávající samostatnou odpověď, ale vzhledem k jejich zřetelné samostatnosti, je Popov řadí mezi vokativní věty.

Do třetí skupiny patří podle Popova vokativní věty plnící funkci predikátu ve dvoučlenné neúplné větě. Jedná se emocionálně zbarvená oslovení vyjadřující celistvou myšlenku a zároveň o neúplné věty bez podmětu, které vznikají jako výsledek poznání osoby. *Он обернулся; у двери, закутанная в черную мантилью, стояла женщина... Ирина! - воскликнул он и всплеснул руками...*(И. С. Тургенев; Дым)⁷⁹ Do struktury vokativní věty v tomto případě často vstupuje citoslovce, jež vyjadřuje pocity v okamžiku poznání či připomenutí osoby. *А, Илья Ильич! - начал он тихо, стоя у изголовья Обломова.* (И. А. Гончаров; Обломов)

Oslovení mohou vystupovat v roli neúplných vět například i tehdy, pokud je oslovení vyjádřeno pomocí hodnotícího obecného jména. Podle Šachmatova tyto konstrukce vyjadřují myšlenku. “В обращении мерзавец! заключающемся в предложении Ты лжешь, мерзавец! Кап. д., IV,

⁷⁸ Popov, tamtéž, str. 38

⁷⁹ tamtéž, str. 38

- выражена сокращенно мысль: ты мерзавец!⁸⁰ Funkce neúplné věty je velmi zřetelná v případě, že hodnotící podstatné jméno vystupuje v preklauzální pozici vůči základní větě a je jasně intonačně odděleno. V psaném projevu najdeme po takovémto oslovení vykřičník.

Je ale opravdu možno vidět rozdíl mezi obyčejným oslovením a vokativními větami v dodatečném obsahu vokativních vět podtrhnutým expresivní intonací? S vyčleněním vokativních vět v rámci oslovení začleněných do věty z hlediska intonace nesouhlasí G. P. Torsujev⁸¹ a V. K. Kuzmičevová,⁸² kteří na základě fonetického výzkumu oslovení dospěli k závěru, že oslovení „представляет самостоятельный коммуникативный тип предложений, имеющий свою интонационную структуру.“⁸³ Kuzmičevová podrobila zkoumání různé typy oslovení - od samostatných vokativních vět, přes oslovení ve větách zvolacích, oznamovacích, i tázacích až po oslovení lišících se mírou složitosti své struktury a postavením ve větě – a dospěla k závěru, že „компоненты интонации различных по конструкции обращений имеют сходные характеристики.“⁸⁴

Pokud bychom přistoupili na teorii, že intonace je tím, co dodává vokativní větě výpovědní schopnost, znamenalo by to, že oslovení začleněné do věty by z lexikálního hlediska nebylo schopné vyjádřit myšlenku a plnilo by pouze nominativní funkci. Jak je to ale s objektivním obsahem oslovení doopravdy?

Samozřejmě, že vokativní věta, stejně jako jakákoliv jiná samostatná syntaktická jednotka, je nositelem objektivního obsahu a zároveň je schopna pomocí intonace vyjádřit emocionální pocity mluvčího. Můžeme ale bezesbytku říci, že pomocí intonace je možné předat celistvé sdělení?

⁸⁰ Шахматов А.А.: Синтаксис русского языка. Ленинград 1925, стр. 255

⁸¹ Торсуев Г. П.: Фонетика английского языка. Москва 1950

⁸² Кузьмичева В. К.: К вопросу об интонационно-синтаксической структуре обращения в современном русском языке. In: Дослідження з української та російської мов, Київ 1964, стр. 187-196

⁸³ tamtéž, str. 196

⁸⁴ tamtéž, str. 196

V. V. Vinogradov o charakteristice intonace píše: „Интонация не является средством формирования воплощения мысли, без слов она может быть выразительной, но не является содержательной, т. е. не служит материальной оболочкой мысли... Правда, интонация может служить средством превращения слова и словосочетания в предложение, может выполнять предикативную функцию, но интонации не свойственно предметно-смысловое содержание.“⁸⁵

Souhlasíme s tím, že myšlenka je vždy vyjádřena především lexikálními prostředky a samotná intonace, podobně jako mimika či gesta, není schopna samostatně tuto myšlenku předat. Na druhou stranu je ale nutné říci, že intonace slouží jako velmi významný prostředek vyjádření modality a změna intonace může poukazovat na myšlenkové pochody mluvčího a jeho vztah k adresátovi i ke skutečnosti. Zvláště výrazně se projevuje role intonace, pokud mluvčí mluví ironicky, či v emocionálně vypjatých situacích.

Oslovení začleněné do věty i oslovení tvořící základ vokativní věty může být vyjádřeno stejnými lexikálními prostředky. V následujících příkladech je jako oslovení použito slovo *сударыня*. V prvním případě bude toto tvořit samostatnou vokativní větu, ve druhém potom bude součástí rozvitě věty. - *Не убивайте меня! - прошептала она. - Я княжна Бибулова. Умоляю вас! Вам дадут много денег! Сейчас я отцепляла в воде крючок и какие-то воры украли мое новое платье, ботинки и все! - Сударыня!* - сказал Смычков умоляющим голосом. - *И у меня также украли мое платье.* (А. П. Чехов, Роман с контрабасом); *Ломов. Сударыня, прошу вас, замолчите... У меня лопается сердце...* (А. П. Чехов, Предложение). V obou případech je oslovení proneseno v podobné řečové situaci s emocionálním nádechem, neboť se v obou případech jedná o prosbu (i když v prvním jde o naléhavou a ve druhém spíše direktivní). Je ale opravdu možné říci, že v první případě dokáže oslovení vyjádřit myšlenku, zatímco v druhém ne? Podle našeho názoru se

⁸⁵ Виноградов В. В.: Основные вопросы синтаксиса предложения. In: Вопросы грамматического строя. Москва 1955, str. 402

slovo *сударыня* v obou případech vztahuje k skutečnosti a je v nich zachycen reálný adresát, který tvoří objektivní obsah oslovení.

Zde by se mohlo namítnout, že v roli oslovení často vystupuje i vlastní jméno, které ale není nositelem lexikálního významu. Samozřejmě s vyslovením obecného jména je okamžitě spojena nějaká charakteristika daného předmětu, kdežto vlastní jména podle některých jazykovědců tuto obecnou představu nevyvolávají. Například A. A. Reformatskij o tomto problému píše: „...общее свойство собственных имен состоит в том, что, соотносясь с классом вещей, они имеют свое значение в названии, и только, никаких понятий не выражают.“⁸⁶ Podobně se na tento problém dívá i L. A. Булаховский. „Именам существительным нарицательным (апеллативам) противопоставляются имена существительные собственные с функцией различать в ряду однотипных предметов, не указывая прямо на их свойства (признаки), одни от других.“⁸⁷ Ačkoliv mají jména vlastní i obecná stejné morfologické i syntaktické vlastnosti, liší se v tom, že vlastní jméno může být spojeno s mnoha konkrétními představami. Jakákoliv žena může být v ruském jazyce nazvána jménem *Людмила*. Pokud ale je vlastní jméno použito v oslovení, obsahuje v sobě stejnou představu o adresátovi jako jméno obecné. Důkazem může být i to, že např. právě jméno *Людмила* vznikla ze slovního spojení *милая людям*, což svědčí o obsahu jména. Dnes sice vlastní jméno nevyvolává obecnou představu, ale konkrétní mluvčí má konkrétní představu o adresátovi, ke kterému hovoří a kterého oslovuje. Objektivním obsahem oslovení je v případě obecného i vlastního jména představa o adresátovi řeči.

Z hlediska objektivního obsahu oslovení nemůžeme tedy oddělovat vokativní věty od oslovení začleněných do rozvinutější větné konstrukce. Vokativní větu nelze bez přesného lexikálního doplnění přesně interpretovat, neboť zvolání *Дядя!* může podle nás v již zmíněné situaci vyřčené s výčitkou v hlase znamenat *Дядя, зачем ты так говоришь!*, ale třeba i *Дядя, как тебе не стыдно!*, což není úplně totéž. K tomuto závěru docházíme za

⁸⁶ Реформатский А. А.: Введение в языковедение. изд. 4-е, Москва 1967, стр. 60

⁸⁷ Булаховский Л. А.: Введение в языковедение. ч. 2, изд. 2-е, Москва 1953, стр.102

předpokladu, že oslovení obsahuje pouze jednočlennou myšlenku - představu o adresátovi.

Pokud bychom ale na jakékoliv oslovení pohlíželi jako na dvoučlennou myšlenku, která vedle představy o adresátovi promluvy vyjadřuje také pobídku, musíme intonaci přiznat schopnost ovlivnit smysl výpovědi. Ačkoliv poznatky z fonetického výzkumu dokazují, že intonace má ve vokativních větách stejné kvalitativní charakteristiky jako oslovení začleněné do věty, záleží také na síle projevu. A samozřejmě čím důraznější a emotivnější projev, tím větší účinek na adresáta a jeho reakci. I ve vokativních větách hraje podle našeho názoru velkou roli především kontaktní funkce, díky které je adresát upozorněn na určitou skutečnost. Oproti oslovením začleněným do věty má mluvčí v samostatných vokativních větách větší prostor pro vyjádření svého komunikačního záměru a může vedle pobídky vyjádřit i výčitku, opovržení, ironii, hněv, prosbu, něhu atd.

Proto pokládáme za důležité zdůraznit, že řadíme struktury, jejichž hlavním a jediným členem je oslovení, k větám, i z toho důvodu, že jsou jim vlastní dvě základní konstruktivně-gramatické vlastnosti věty, a to „интонация и предикативность, т. е. отнесенность высказываемого содержания к реальной действительности, проявляющаяся в совокупности таких грамматических категорий, которые определяют и устанавливают природу предложения как основной и вместе с тем первичной грамматически организованной единицы речевого общения, выражающей отношение говорящего к действительности и воплощающей в себе относительно законченную мысль.“⁸⁸

⁸⁸ Виноградов В. В.: Основные вопросы синтаксиса предложения. In: Вопросы грамматического строя, Москва 1955, str. 400

8. Gramatické vlastnosti oslovení

8.1 Predikace

V lingvistické literatuře⁸⁹ je gramatický vztah mezi dvěma hlavními členy věty (subjektem a predikátem) obvykle nazýván predikativním vztahem neboli predikací. V. V. Vinogradov⁹⁰ nebo J. V. Krotevič⁹¹ charakterizují predikaci jako vztah mezi tím, co predikujeme, tedy predikátem, a tím, čemu to predikujeme, tj. subjektem. Jedná se o výraz myšlenkové aktivity mluvčího ve vztahu k realitě. Ačkoliv predikace je v podstatě vždy dvoučlenný vztah, pojmenování subjektu či predikátu nemusí být ve větě vždy obsaženo, a proto je tento jev je příznačný pro dvoučlenné i jednočlenné věty. Predikační vztah se v jednočlenné větě realizuje mezi pojmenovanou skutečností a jejím pojmenováním. A. G. Rudněv⁹² po vzoru A. A. Šachmatova⁹³ přiznává polopredikativní charakter pouze vokativním nominativním větám, které v sobě mají jakýsi dodatečný význam. Podle nich oslovení začleněné do věty tento význam ztrácí a není proto nositelem predikačního vztahu k adresátu promluvy. Podle našeho názoru ale i tato oslovení jsou nositeli predikačního vztahu, neboť pojmenovávají adresáta řeči, tj. vyjadřují představu o něm. Tato představa koreluje s objektivní skutečností a je spojena s konkrétním objektem – skutečnou či domnělou osobou, které mluvčí svou výpověď adresuje. Podstata vztahu v tomto případě spočívá v konkretizaci představy, která je v gramatice realizována prostřednictvím času, osoby, čísla a modality.

8.2 Osoba

Osoba jako gramatická vlastnost se projevuje v každé větě. J. V. Krotevič tento jev vysvětluje následovně: „Так как в предложении

⁸⁹ např. Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис, Прага: Academia, 1979, str. 681, též

⁹⁰ Виноградов В. В.: Современный русский язык. Москва 1938, str. 551, též Виноградов В. В.: Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва: Высшая школа, 1986

⁹¹ Кротевиц Е. В.: Предложение и его признаки. Изд. Львовского ин-та, 1954, str. 39

⁹² Руднев А. Г.: Синтаксис современного русского языка. Москва 1963, str. 48

⁹³ Шахматов А.А.: Синтаксис русского языка. Ленинград 1925, str. 71

мысль выражается говорящим и эта мысль воспринимается слушающим, то, естественно, структура предложения включает в себя как необходимый элемент синтаксическую категорию лица. Синтаксическая категория лица выражает отношение высказывания (речи) к говорящему (или говорящим) (1-ое лицо), к собеседнику (или собеседникам) (2-ое лицо) или к любому третьему (лицу или предмету), не принимающему участи в разговоре (3-ое лицо). Наконец, категория лица в предложении может выражаться и отрицательно - отсутствием указания на действующее лицо или предмет (безличные предложения).⁹⁴

Vzhledem k tomu, že oslovení se svým obsahem orientuje na adresáta řeči, může být nositelem pouze 2. osoby. To se jednoznačně projevuje tehdy, pokud druhý komponent spojený s oslovením v jeden syntaktický celek vyjadřuje 1. nebo 3. osobu. - *Все мы сейчас желаем кушать, потому что утомились и уже четвертый час, но это, душа моя Григорий Саввич, не настоящий аппетит.* (А. П. Чехов, Сирена)

Někteří jazykovědci považují projev 2. osoby za tvar vokativu. Například A. A. Potebňa říká, že "синтаксическое различие именительного и звательного – в том, что именительный лишь в местоимениях личных я и мы, ты и вы есть 1-е и 2-е лицо; остальные имена местоименные и качественные суть 3-е лицо; между тем звательный...есть 2-лицо...."⁹⁵ Podobný závěr můžeme najít i u V. P. Proničeva: „...если имя существительное в форме прямого падежа играет роль подлежащего (что свойственно в отдельных случаях и вокативу), то оно имеет значение 3-го лица. Следовательно, грамматическая категория 2-го лица является обязательным признаком обращения, так как последнее соотносится с адресатом речи – объективным носителем этого значения."⁹⁶

⁹⁴ Кротевич Е. В.: Предложение и его признаки. Изд. Львовского ин-та, 1954, str. 41

⁹⁵ Потеня А. А.: Из записок по русской грамматике. Москва 1958, str. 101

⁹⁶ Пронищев В. П.: Синтаксис обращения (на материале русского и сербохорватского языков). Ленинград 1971, str. 69

8.3 Číslo

Kategorie čísla je jednou ze základních vlastností projevující se v oslovení, neboť oslovení odráží skutečný počet osob či předmětů, ke kterými mluvčí hovoří. Jestliže je adresátem řeči jeden člověk, předmět či jev, potom podstatné jméno nebo substantivizovaný slovní druh, který je schopen vyjadřovat gramatickou kategorii čísla, bude v jednotném čísle. *Серебряков. Душно... Соня, дай мне со стола капли!* (А. П. Чехов, Дядя Ваня); *Ты же, Лука, голубчик, поезжай как можно скорее!* (А. П. Чехов, Враги) Pokud se mluvčí se svou výpovědí obrací ke skupině, bude oslovení ve formě množného čísla. - *Помогите, господа! - слышу я в это время глухой, придушенный голос отца.* (А. П. Чехов, Устрицы) I v případě, že adresát řeči je vyjádřen pomocí přeneseného významu, kategorie čísla odpovídá počtu adresátu. *Я тебя об одном прошу, сердце, останься!* (А. П. Чехов, Воры)

Může ale nastat situace, kdy kategorie čísla nebude odpovídat počtu adresátů, a to v případě, že mluvčí osloví skupinového adresáta podstatným jménem, které je schopné tvarem singuláru označit celou skupinu. - *Почтеннейшая публика!* (А. П. Чехов, Каштанка); - *Команда... в ружье!* - *крикнул он жестким, отвердевшим голосом.* (А. А. Фадеев, Рождение амгуньского полка)

Ne ve všech případech dochází ke shodě oslovení se zájmenem 2. osoby, pokud je ve větě přítomno. Toto pravidlo o shodě je možné charakterizovat jako obsahové, ne však jako jazykové. Může nastat situace, kdy obecným adresátem je celý kolektiv, ale kontrétně je osloven pouze jeden z členů tohoto kolektivu. *Ты, не ходите туда! Коля, вы (трое) туда не пойдете!* Ke shodě nedochází také v případě, že mluvčí adresátovi vyká. - *Вы, тетя, идите домой, а теперь уже я сам дойду.* (А. П. Чехов; Душечка)

I pokud v oslovení není kategorie čísla explicitně morfologickými prostředky vyjádřena, je možné ji určit z kontextu situace, ve které je oslovení proneseno. *Эй-й, на-а барже-е!* (М. Горький, Озорник) *Эй, вы! креп на*

шляпе! Теперь прятаться! Стойте: кто вы такой?
(Ф. М. Достоевский, Вечный муж)⁹⁷

8.4 Čas

Oslovení, stejně jako jmenné jednočlenné věty, nedisponuje ani morfologickými, ani lexikologickými prostředky vyjadřujícími čas. Význam času je asociován s celou strukturou této syntaktické jednotky. Vzhledem k tomu, že oslovení je možné použít pouze směrem k adresátu řeči a pouze v momentě samotné promluvy, musí oslovení vždy nést význam přítomného času. I v případě, že vyjadřuje podídku k budoucí činnosti, nemůže být vztaženo k budoucímu času, ale pouze k přítomnosti promluvy.

Zvláště jasně se význam času projevuje v případě, kdy je oslovení součástí složeného syntaktického celku a přičleněná syntaktická jednotka je organizována v minulém či budoucím čase. *Когда вы меня посетили, то ведь чаю вовсе не было, Павел Михайлович!* (А. П. Чехов, Кошмар); *Соня. Мы завтра поедem в лесничество, папа. Хочешь?* (А. П. Чехов, Дядя Ваня) Právě v případě jasného časového kontrastu se zřetelně projevuje nemožnost přenesení obsahu oslovení k budoucímu nebo minulému času.

8.5 Modalita

Oslovení disponuje apelativní (pobídkovou) modalitou. Pobídkovost této syntaktické struktury je dána jejími komunikativními funkcemi – přinutit adresáta reagovat určitým způsobem na projev mluvčího (odpovědět, provést činnost, všimnout si nějakého jevu apod.). Právě tyto pobídkově modální vlastnosti oslovení zapříčinily, že А. М. Пешковский⁹⁸ při klasifikaci nominativních jednočlenných vět nezařadil mezi ně oslovení, neboť podle něho v oslovení apelativní význam vytěsňuje ten existenciální.

V mluvené řeči se oslovení vyskytuje nejen ve spojení s imperativními větami, ale i jako součást oznamovacích nebo tázacích vět. *А ведь счастья*

⁹⁷ citace příkladů podle: Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис, Москва: Наука, 1980, str. 164

⁹⁸ Пешковский А. М.: Русский синтаксис в научном освещении. Москва 1956, str. 408

много, так много, парень, что его на всю бы округу хватило, да не видит его ни одна душа! (А. П. Чехов, Счастье); *А когда, батюшка, думаете открыть школу?* (А. П. Чехов, Кошмар) V prvním případě nepatří oslovení mezi komponenty oznamovací věty, neboť přestože v sobě nese hodnocení adresáta, ve vztahu ke skutečnosti nic nepotvrzuje ani nevyvrací. Tato neexistence tvrzení či negace vyčleňuje oslovení ze syntaktického celku, i když toto vyčlenění není zdůrazněno pomocí intonace. I ve druhém případě je zřetelný kontrast oproti zbytku tázací věty a oslovení si uchovává svou modalitu pobídky.⁹⁹

Vedle toho se ale v obou příkladech projevuje tzv. subjektivní modalita, neboli vztah mluvčího k obsahu výpovědi. Mluvčí se zde pomocí oslovení snaží zapojit adresáta do tohoto vztahu a probíhá zde jakási citová aktualizace, kdy mluvčí prostřednictvím oslovení dává najevo své emoce (údiv, pohoršení, překvapení atd.) a často předpokládá i jisté citové ztotožnění u adresáta.

8.6 Jednočlennost nebo dvoučlennost?

Další významnou charakteristikou oslovení jako syntaktické jednotky je jmenná jednočlennost, která se projevuje tím, že ve struktuře oslovení se vyskytuje pouze jedno organizační jádro. V roli tohoto centra vystupuje buď nezávislá forma podstatného jména či nezávislá substantivizovaná forma přídatného jména, řadové číslovky, zájmena a participia.

Jednočlennost bývá charakterizována nepřítomností jednoho z hlavních členů – podmětu v jednočlenných slovesných větách a predikátu v jednočlenných jmenných větách. Ztotožnění syntaktické struktury jmenné jednočlenné věty s podmětem a syntaktické struktury slovesné jednočlenné věty s predikátem ve dvoučlenné větě, jak zastává např. A. G. Rudněv,¹⁰⁰ je spojeno s přijetím teze, že i jednočlenná věta vyjadřuje dvoučlennou myšlenku a jednočlennost je čistě gramatický pojem, který v logickém plánu

⁹⁹ srov. Bally Ch., který hovoří o tom, že tzv. tázací forma intonace může být symbolem logické otázky. Citováno podle: Grepl M.: Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi. Brno 1967, str. 78; viz. Také Grepl M.: O větách tázacích. In: Naše řeč, r. 48, 1965, str. 276-291

¹⁰⁰ Руднев А. Г.: Синтаксис современного русского языка. Москва 1963, стр. 46

neexistuje. Oproti tomu např. J. V. Krotevič¹⁰¹ či V. V. Vinogradov¹⁰² ztotožňují jednočlennou syntaktickou strukturu v jazykovém plánu s jednočlennou představou v myšlenkovém plánu. My se přikláníme k názoru A. G. Rudněva, neboť se domníváme, že je možné považovat každou apelativní výpověď typu *Коля!* za elipsu vokativně imperativní věty. Imperativní část věty je zpravidla vypouštěna, neboť je obecně známá její interpretace – takřka vždy se jedná o jeden imperativ *слушай/ме*. Takovouto vokativně imperativní větu je možno považovat za dvoučlennou, obsahující subjekt *Коля!* a predikát *слушай*. Přijmeme-li tuto tezi, potom vokativ tvoří samostatnou dvoučlennou predikativní výpověď s implicitním predikátem, jehož syntaktická samostatnost je zvýrazněna pomocí intonace.

8.7 Struktura

Jak již bylo řečeno, jakékoliv oslovení mající ve své struktuře hlavní člen může být rozvíjeno shodnými či neshodnými přívlastky. V prvním stupni může v roli shodných přívlastků vystupovat kvalitativní, vztažné a přívlastňovací přídavné jméno, aktivní i pasivní participium, řadová číslovka nebo přívlastňovací a ukazovací zájmeno a v roli neshodných přívlastků podstatné jméno s předložkou i bez předložky. Vedle toho může být struktura oslovení rozvíta i pomocí volně stojící postpozitivní atributivní konstrukce, rozvitých participií, jednoduchých i složených přístavků i vedlejší věty přívlastkové. Vzhledem k tomu, že závislé členy prvého stupně mohou být dále rozvity všemi výše vyjmenovanými způsoby, a dále také předmětem a příslovečným určením, může celková struktura oslovení být velmi složitá.

Rozvitá oslovení jsou ale typická převážně pro umělecké texty, v praktickém životě nejsou složité konstrukce používány často. ***Цветы, поляна, бор зеленый, Пещера, ток волны студеной – Приюты счастья моего, где Галарфона дочь младая, Других плененных презирая, Меня любила одного, Где с Ангеликою прелестной Я долго жил в тиши безвестной, Где обнаженная она В моих***

¹⁰¹ Кротевич Е. В.: Предложение и его признаки. Изд. Львовского ин-та, 1954, стр. 37

¹⁰² Виноградов В. В.: Вопросы синтаксиса современного русского языка. Москва 1950

объятиях лежала И, неги сладостной полна, Медора к персям прижимала! Какую вам награду дать? (И. И. Козлов, Из Ариостова «Orlando Furioso»)¹⁰³

¹⁰³ Citace příkladu podle Проничев В. П.: Синтаксис обращения (на материале русского и сербохорватского языков). Ленинград 1971, str. 57

9. Otázka imperativu ve spojení s oslovením

Tradiční gramatika používá termín rozkazovací způsob ve dvou rozdílných významech. Na jedné straně tento termín pojmenovává jednu z predikativních kategorií, která je vlastní větě, a na druhé straně jsou takto označovány slovesné formy, které realizují predikativní kategorii rozkazovacího způsobu ve slovesném paradigmatu. Pro naše účely budeme věty s predikativní kategorií nazývat imperativními větami a slovesné formy - imperativem.

9.1 Imperativ

Imperativ je v ruském jazyce tvořen třemi osobními formami sloves dokonavého i nedokonavého vidu. Tvary 2. osoby jednotného i množného čísla představují vidové dvojice *пиши/напиши, пишете/напишите*. Tvar 1. osoby množného čísla *напишем!* je tvořena pouze od sloves dokonavého vidu. Tuto formu nelze zaměňovat s formou 1. osoby budoucího času oznamovacího způsobu, neboť plný tvar oznamovacího způsobu vypadá *мы напишем* a nepřítomnost osobního zájmena je pouze fakultativní, kdežto v imperativu osobní zájmeno závazně chybí a osoba je gramaticky vyjádřena prostřednictvím koncovky.

Z pohledu A. V. Isačenka¹⁰⁴ je možné základní gramatický význam imperativu charakterizovat takto: „императив является формой прямого обращения, в котором говорящий побуждает адресата к действию, выраженному глаголом. Наличие этих двух лиц является грамматическим стержнем, организационным началом формы императива.“¹⁰⁵

Ke stejnému závěru dochází P. Torst,¹⁰⁶ který při zkoumání problematiky vokativu hovoří o vokativu jako o jmenném imperativu.

¹⁰⁴ Исаченко А. В.: К вопросу об императиве в русском языке. In: Русский язык в школе, 1957, №6, str. 7-14

¹⁰⁵ тамtéž, str. 8

¹⁰⁶ Torst P.: Tabu vokativu. In: Listy filologické, Č.1, 1948, str. 33-38

Imperativ podle něj vyslovuje obsah výzvy, vokativ - pouze adresu výzvy.¹⁰⁷ Adresa výzvy a obsah výzvy jsou ale dvě stránky téhož jevu. Adresa bez přítomnosti obsahu výzvy není adresou výzvy. Imperativní slovesné tvary můžeme tedy nazvat slovesným vokativem.

Vzhledem k tomu, že imperativ je v úzkém smyslu slova ohraničen pouze formami 2. osoby jednotného či množného čísla a subjekt požadované činnosti je vždy shodný s adresátem řeči, nemusí být tento subjekt vyjádřen dalšími gramatickými prostředky (např. osobními zájmeny). Imperativ se tak stává slovesnou paralelou vokativu, což je podmíněno stejnou výzovou funkcí vokativu a imperativu. Srov. *А ты, болван, опусти руку!* (А. П. Чехов, Хамелеон); *Сядь, Курицын!* (А. П. Чехов, Торжество победителя)

Mimo řečovou situaci přímého oslovení imperativ jako rozkazovací tvar neexistuje a nemůže existovat. Proto slovní spojení typu *Пусть он прочтет! Пускай он сделает!* nelze považovat za tvary imperativu. Tyto věty sice znamenají pobídku, ale vzhledem k tomu, že je v nich gramaticky obsažena i třetí osoba, pomocí které nejde přímo rozkazovat, nejedná se o přímý příkaz či zákaz. I intonace těchto vět se liší od klasické intonace rozkazu, neboť je mírnější, výzвовá. A ačkoliv částice *пусть* a *пускай* geneticky patří k imperativním formám sloves *пустить* a *пускать*, v současné ruštině již žádné vazby těchto částic na slovesné paradigma neexistují. Podobně nelze za tvary imperativu považovat české konstrukce tvořené pomocí částic *ať*, *kež* a *nechť* + indikativ. Mluvíme zde o opisném imperativu, který ale z hlediska adresy výzvy nemá shodné charakteristiky s oslovením.

Na formu imperativu 1. osoby množného čísla pohlíží A. V. Isačenko jako na zvláštní „включительную“¹⁰⁸ (inkluzivní) formu. Tvar typu *прочтемте, пойдёмте* poukazuje na to, že činitelem děje není pouze společník či společníci, ale i sám mluvčí. Stejně tak imperativní formy typu

¹⁰⁷ Torst, tamtéž, str. 34

¹⁰⁸ Исаченко А. В.: К вопросу об императиве в русском языке. In: Русский язык в школе, 1957, №6, str. 9

пойдем, прочтем zahrnují mluvčího. Rozdíl ale spočívá v tom, že „только форма *пойдем* применяется в обращении к одному собеседнику (с которым говорящий «на ты», а форма *пойдемте* – к нескольким собеседникам или же при вежливом обращении к одному собеседнику, с которым говорящий «на вы»¹⁰⁹).

Jednoduchá syntetická forma imperativu 1. osoby množného čísla je tvořena, jak již bylo řečeno, pouze od sloves dokonavého vidu. Od sloves nedokonavého vidu se tvoří opisné analytické tvary typu: *давай писать, давайте писать, будем писать, будемте писать* a také *давай(те) будем писать*. Jednotlivé tvary se od sebe odlišují mírou direktivnosti. Výraz *будем писать* představuje silnější pobídku než např. *будемте писать*. Jednoduchá syntetická forma imperativu 1. osoby množného čísla je zdvojeována popisným analytickým tvarem *давай(те) напишем!*

R. Jakobson¹¹⁰ vyčleňuje v ruském jazyce ještě jednu zvláštní gramatickou formu, kterou nazývá „побудительной“ (apelovou). Od vlastního imperativu se tento tvar odlišuje přítomností částice *–ка* (*пиши-ка, напиши-ка, напишите-ка, напишем-ка*). Nejedná se zde o přímý příkaz či zákaz, ale pouze o výzvu k činnosti. Morfologická zvláštnost této formy spočívá podle Jakobsona v tom, že je zde přítomna 1. osoba jednotného čísla, která v imperativu chybí. Tvar *напишу-ка* vyjadřuje výzvu k činnosti, kterou v duchu pronáší mluvčí a která se vztahuje k jeho osobě. Ale vzhledem k tomu, že částice *–ка* bývá často spojována i s pobídkovými citoslovci *ну-ка, на-ка*, těžko můžeme její přítomnost z našeho pohledu považovat za zvláštní slovesnou apelovou formu.

Imperativní konstrukce se používají i v případě, kdy se adresát nemůže stát vykonavatelem činnosti, pojmenovanou mluvčím. Ačkoliv ve větě *Будь ты проклят!* vyzývá imperativ k činnosti, jedná se v tomto případě o trpný rod. *Будь ты проклят!* je tedy ekvivalentem k aktivní formě *Я тебя проклиная!* či oslovením nadpřirozených sil s apelem kletby na adresáta. Takováto zaklínadla se vyskytovala v jazyce velmi často.

¹⁰⁹ Исаченко, tamtéž, str. 9

¹¹⁰ Якобсон Р.: Избранные труды. Москва 1985, str. 218

Z gramatického hlediska je důležité, že osoba adresáta jakožto účastníka děje vyjádřeného imperativem je v tomto případě eliminována. Je tak porušena vlastní gramatická koncepce imperativu, ve které závazně vystupují osoby mluvčího i adresáta. Eliminace adresáta jako subjektu potencionálního děje dovoluje nahradit adresáta jakoukoliv jinou osobou: *Будь он проклят!*; *Будь мы прокляты!* Zájmena *ты, он, мы* atd. vystupují v těchto konstrukcích jako gramatické subjekty, ale morfologicky jsou jen slabě spojeny s formou imperativu, což se mimo jiné projevuje tím, že neexistuje shoda v čísle (*Будь мы прокляты!*). Neexistence shody v čísle je charakteristickým prvkem všech případů použití imperativu mimo řečovou situaci přímého oslovení.

9.2 Imperativní věty

Imperativní věty mají mnoho podob. Velice zjednodušeně se pokusíme vyjmenovat typy větných struktur vyjadřující imperativnost věty. Za základní struktury můžeme označit věty, které obsahují prosté imperativy (*Напиши письмо!*), opisné imperativy s *пусть, пускай* (*Пусть он принесет газету!*), elipsy těchto imperativů ve funkci signalizátorů imperativnosti (*и ты карандаш*) a konstrukce s částicí *-ка*, taktéž vyjadřují výzvu k určité činnosti (*Сними-ка, с меня пальто*). Dále k imperativním větám řadíme i modifikované struktury, které neobsahují morfologický imperativ a jejichž imperativnost je dána souhrou více jazykových prostředků. Mluvčí může svůj imperativní postoj vyjádřit i indikativem přítomnosti (*Пишем, пишем!*), infinitivem (*Садиться!*) nebo i neslovesnými ekvivalenty imperativu (*Отход!*). Všechny tyto konstrukce mohou obsahovat oslovení a budou proto zařazeny při naší analýze mezi věty vyjadřující výzvu.

9.3 Prvky oslovení v imperativních větách

Pokud mluvčí chce, aby adresát vykonal nějakou činnost, musí adresáta v imperativní větě nějak označit a navázat s ním kontakt. Všechny prostředky sloužící k označení adresáta budeme nazývat prvkem oslovení. Tento prvek může být v imperativní větě plně či částečně integrován nebo nemusí být integrován vůbec. Prvky oslovení se ve vztahu k imperativní větě mohou vyskytovat ve třech pozicích: prepozici (*Коля, напиши письмо!*),

interpozici (*Напиши, Коля, письмо!*) a postpozici (*Напиши письмо, Коля!*). Tyto pozice charakterizují postavení prvků oslovení, které nejsou do imperativní věty plně integrovány. V případě prvků oslovení, které jsou ve větě integrovány z větší části či plně, hovoříme o pozici iniciální, mediální a finální.¹¹¹ Zda budeme pozici elementu oslovení nazývat prepozicí či iniciální závisí na míře integrovanosti tohoto prvku.

Pokud není oslovení ve větě explicitně vyjádřeno, přebírá funkci výzvy v imperativní větě koncovka slovesa (*Молчите!*) nebo osobní zájmeno, které výrazně zdůrazňuje kontaktní funkci (*Ты это сделай*). V těchto případech opravdu nemůžeme hovořit o oslovení, ale vlastnosti zaměření na adresáta (2. osoba, přítomný čas) jsou podobné jako u oslovení. Osobní zájmena je možné desintegrovat a postavit je na roveň částečně integrovaným prvkům. (*Ты, это сделай*) Míra integrovanosti je v mluveném projevu většinou jasně vyjádřena prozodickými rysy (intonací, pauzou), v psaném projevu částečně této signalizaci odpovídá interpunkce.

Mezi částečně integrované prvky oslovení patří vlastní jména a další substantiva. Nejbližší k plně integrovaným prvkům mají vlastní jména a neutrální oslovení s obecnými substantivy, popřípadě jejich kombinace (*Ваня, принеси мне карандаш. Господин Куликов, напишите ему письмо.*). Obecné podstatné jméno v oslovení může kromě adresy výzvy nést v sobě i hodnotící složku (*Помоги мне, лодырь!*). Tato hodnotící složka zapřičiňuje, že se prvek oslovení stává samostatnou sdělnou jednotkou a jeho integrovanost se snižuje.

V jazycích, ve kterých zůstala zachována zvláštní vokativní forma, se můžeme setkat se zvláštními vokativními větnými útvary. Jsou to samostatné věty, ve kterých vokativní vazba ztrácí funkci výzvy a stává se samostatnou deklarativní větou, která sděluje něco, co by mohlo být obsahem slovesné věty. Příkladem může být zvolání *Lenochu!*, ve kterém nejde o výzvu či navázání kontaktu, ale vokativ zde vystupuje jako hodnotící prostředek. Toto zvolání je možné interpretovat jako *Ты jsi ale lenoch!*

¹¹¹ více o jednotlivých pozicích viz. Svobodová J.: Syntaktická charakteristika imperativu a vokativu v českých výzvných větách. Praha 1987, str. 72

10. Analýza oslovení v díle A. P. Čechova

Z povídek a divadelních her A. P. Čechova jsme excerpovali celkem 650 oslovení, která se nacházela v různých pozicích i různých typech vět. Tento materiál se nyní pokusíme podrobněji analyzovat.

10.1 Oslovení v imperativních větách

Hlavní sférou našeho zájmu budou nyní oslovení, která se vyskytovala v imperativních větách. Takovýchto oslovení bylo 152. Jedná se o oslovení, která podle předchozího výkladu můžeme nazvat částečně integrovanými. Tato oslovení budou základem analýzy, ve které si budeme všimnout pozice oslovení v imperativních větách, funkce oslovení z hlediska aktuálního členění věty a také sémantického kritéria právě ve vztahu k pozici oslovení.

Oslovení jako samostatný člen ve větě se vzhledem k imperativní větě může vyskytovat ve třech pozicích: prepozici, interpozici a postpozici. V našem materiálu se oslovení vyskytuje ve všech třech pozicích, a to v následujícím poměru:

	Počet výskytů	%
Prepozice	41	26,97
Interpozice	48	31,58
Postpozice	63	41,45
	<hr/>	
	152	100,00

Z uvedeného vyplývá, že oslovení se v imperativních větách vyskytuje nejčastěji v postpozici, ale rozdíl v počtu výskytů mezi jednotlivými pozicemi není nijak dramatický.

V jednotlivých pozicích jsme dále pozorovali, jaké slovní druhy vystupují v roli oslovení. Ve všech pozicích se nejčastěji vyskytovalo podstatné jméno vlastní nebo obecné (80,00%) a dále byly několika příklady zastoupena přídavná jména, zájmena a jejich vzájemné kombinace. Pojdme se nyní na jednotlivé pozice a konkrétní oslovení podívat podrobněji.

10.1.1 Oslovení v prepozici

V prepozici bylo nejfrekventovanějším typem oslovení podstatné jméno vlastní (19 výskytů) a podstatné jméno obecné (12 výskytů). Jedná se o nejběžnější oslovení osoby buď vlastním jménem nebo jménem obecným typu *друг, брат, господин*, jejich kombinace s vlastními jmény. I z níže uvedených příkladů je patrné, že existuje celá řada oslovení od zcela obecných až po čistě vlastní oslovení. Tato oslovení v sobě nezahrnují hodnotící složku a slouží čistě k pojmenování adresáta.

Ребята, не пущай ее! (Хамелеон); ***Серебряков. Друзья мои, пришлите мне чай в кабинет, будьте добры!*** (Дядя Ваня); ***Господин Белебухин, выходи к свиньям собачьим!*** (Маска); ***Серебряков. Душно... Соня, дай мне со стола капли!*** (Дядя Ваня); ***Савелий, встань же, иди поздоровайся!*** (Ведьма); — ***Мерик, погляди, что мне сегодня Калашников привез!*** — сказала она. (Воры); — ***Яша, поди-ка сюда!*** — слышался женский голос из-за перегородки. (Кошмар); ***Попова. Лука, выведи этого господина!*** (Медведь)

Zvláštní skupinu oslovení tvoří ta oslovení, za pomocí kterých mluvčí zároveň s výzvou vyjadřuje hodnocení adresáta. Hodnocení adresáta může být buď kladné nebo záporné. Samotné oslovení v psané podobě nevyjadřuje vždy jasně, zda se jedná o hodnocení kladné či záporné, ačkoliv i zde se dají vyzorovat jisté zákonitosti. Kladné hodnocení je nejčastěji vyjádřeno prostřednictvím zdrobnělého vlastního jména nebo kvalitativního přídavného jména v kombinaci se zájmenem. ***Серебряков (жене). Дорогая моя, не оставляй меня с ним!*** (Дядя Ваня); - ***Сашенька, - говорит она печально, - вставай, голубчик! В гимназию пора.*** (Душечка); ***Мой милый, добрый, дорогой мой, расстанемся!*** (Дама с собачкой) Záporné či neuctivé zabarvení bývá vyjádřeno pomocí obecného podstatného jména. ***Смирнов. Сошел с ума... Ничего не понимаю... (Кричит.) Человек, воды!*** (Медведь); Žádný z našich excerpovaných příkladů není jednoznačně záporný, naopak kladné hodnocení je v daných případech mnohem zřetelnější.

K oslovení v prepozici je možno také přiřadit samostatné vokativní věty, které by mohly být součástí věty, ale výzva je natolik silná, že došlo ke změně interpunkce, a k osamostatnění. I v těchto samostatných větách se vyskytují z hlediska hodnocení adresáta neutrální výrazy, tak i silně zabarvené. — **Курицын!** Съешь этот самый кусок хлеба с перчиком! (Торжество победителя); Эй, **Семён!** - кричит следователь.- Уведи его! (Злоумышленник); **Ше-ельма, Милка! Ду-ура, Милка!** Поди сюда, поди сюда... (Дорогая собака); - **Анюта! Аня! Аня,** на одно слово! (Анна на шее)

Dalším bodem analýzy oslovení vystupujícího ve větě v prepozici je shrnutí podílu neutrálních a hodnotících výrazů a poukázání na jejich poměr z hlediska stylistické náplně.

	Počet výskytů	%
Neutrální výraz	31	75,61
Kladně zabarvený	7	17,07
Záporně zabarvený	3	7,32
	<hr/>	
	41	100,00

Neutrální výrazy (stylisticky nepříznačová podstatná jména obecná a vlastní jména) plní primárně funkci adresy výzvy. V hodnotících osloveních vystupuje do popředí sémantická složka a funkce výzvy poněkud ustupuje do pozadí. Vlastní jména vedle funkce adresy výzvy mohou plnit i funkci hodnotící. Nejen užitím deminutiva (např. Сашенька) nebo jejich protipólů, ale i celou řadou dalších prostředků je mluvčí schopen vyjádřit hodnocení adresáta. Často je využíváno odchylek od nepříznačové společenské normy v oslovení vyjádřeném obecným či vlastním jménem nebo jejich kombinací, dále potom tykání na místo vykání a naopak. V jazycích, ve kterých se zachovala vokativní forma, může i použití nominativu ve vokativní funkci naznačovat hodnocení adresáta. *Hej, **Marika,** sypej slepicím...* (K. Čapek, Hordubal)

	Počet výskytů	%
Nehodnotící substantivum	13	31,71
Záporně hodnotící substantivum nebo adjektivum	3	7,32
Kladně hodnotící substantivum nebo adjektivum	4	16,63
Jméno vlastní neutrální	18	43,90
Hodnotící vlastní jméno	1	2,44
	39	100,00

10.1.2 Oslovení v interpozici

V našem materiálu se překvapivě velké množství oslovení nachází v interpozici, celkem 46. Oslovení v interpozici slouží především k udržení kontaktu, a proto jsou nejčastějšími oslovenými podstatná jména vlastní a obecná (36 výskytů). *Сними-ка, **Елдырин**, с меня пальто...* (Хамелеон); *Попова (вздыхая, Луке). Так ты же, **Лука**, не забудь приказать, чтобы дали Тоби лишнюю осьмушку овса.* (Медведь); - *Вы, **тетя**, идите домой, а теперь уже я сам дойду.* (Душечка); *А вы, **господа читатели**, подвиньтесь; некогда тут с газетами да с политикой... Бросайте!* (Маска) Dalšími slovními druhy, které se vyskytují v oslovení, jsou zájmena a přídavná jména, případně jejich kombinace s podstatnými jmény. *Эй, **Прохор!** Поди-ка, **милый**, сюда!* (Хамелеон); - *Извольте писать, **ваше превосходительство**, в город Саратов, стало быть...* (Лошадиная фамилия)

Sémanticko pragmatická funkce adresy výzvy způsobuje desintegraci oslovení vůči zbytku věty. Tato sémanticko pragmatická složka oslovení způsobí, že desintegrace se projeví i v mluveném jazyce, například pauzou a oslovení funguje jako poslední článek prozodického celku. Pokud by výzva ve větě *Поди-ка, **милый**, сюда!* nebyla vyjádřena oslovením, ale například adverbiem *быстро*, ve větě *Поди-ка **быстро** сюда!* by se nevyskytoval žádný desintegrující prvek a v mluveném projevu by před ani za slovem *быстро* pauza neměla nastat.

Struktura věty, do které je oslovení včleněno, může vypadat různě. Nejčastěji se oslovení nachází bezprostředně za slovesem v imperativu. *Войницкий. Ничего нет ужасного. Пейте, **татап**, чай.* (Дядя Ваня);

Пошлите ему, **ваше превосходительство**, депешу, что так, мол, вот и так... (Лошадиная фамилия); — *Погоди, Катюша, пригласят меня в «Куриную слепоту» отдел хроники вести, тогда иначе заживем.* (Конь и трепетная лань)

Jako další podtyp můžeme vyčlenit věty, ve kterých osobní zájmeno předchází oslovení. V těchto případech dochází k hyperbolizaci adresnosti (a v závislosti na kontextu také k hyperbolizaci direktivnosti, prosby, výčitky atd.), neboť adresát je označen za pomoci zájmena i samostatného oslovení. Samozřejmě je tím podtržena naléhavost výpovědi a zdůrazněno zapojení adresáta vzhledem k objektivní realitě. *Кузьма не платит, а ты, Денис, отвечай... Судьи!* (Злоумышленник); - **Вы, Тетушка, посидите,** - *сказал ей хозяин, - а мы с дядюшкой попляшем камаринского.* (Каштанка); Na příkladu věty **Ты же, Лука, голубчик, поезжай как можно скорее!** (Медведь) je možno vidět maximální zdůraznění zapojení adresáta do obsahu sdělení ve vztahu k objektivní realitě. Kromě toho je zde mluvčím vznesen požadavek citové aktualizace adresáta a maximální zangažovanosti v uskutečnění děje (jed' co nejrychleji!), neboť osobní zájmeno je jednak doplněno o částici *же* a i samotné oslovení tvořené vlastním substantivem je rozvíjeno slovem *голубчик*. Podobně tomu je i ve větě *А ты, болван, опусти руку!* (Хамелеон), kde je pomocí kombinace velmi výrazného oslovení a osobního zájmena direktivnost (výzva) mnohem ostřejší.

Do posledního podtypu jsme zařadili věty, ve kterých následuje oslovení za sémanticky prázdným prvkem výzvy nebo naopak za plnovýznamovým slovem jiným než sloveso. *А ну-ка, Анюта, дай-ка я ориентируюсь!* (Анюта); — *Вот, Мерик, — сказала ему Любка, — приведи мне таких коней, я на небо поеду.* (Воры); *Нет, сударь, вы не вливайтесь!* (Медведь); *А теперь, старче, обымем друг друга и сотворим последнее лобзание.* (Верочка)

V případě, že za oslovením následuje samostatná hlavní nebo vedlejší věta, projevuje se mnohem zřetelněji fakt, že oslovení tvoří jeden prozodický celek s touto částí věty, která mu předchází. Tato skutečnost je podpořena i gramatickou i sémantickou výstavbou věty. - *Скажи на милость, Федор Андреич, отчего это у меня каждое лето сыпь на груди бывает?*

(Дочь Альбиона); - Гм... Извините, **Клочков**, но вы ужасно по-свински живете! (Анюта); Запишите также, **ваше благородие**, что он меня два раза по зубам ударил и в груди. (Злоумышленник); — Скажите, **доктор**, по размерам раны можно ли бывает судить о... о душевном состоянии преступника? (В суде)

Z hlediska poměru neutrálních a hodnotících oslovení v interpozici je možno konstatovat, že nejvíce oslovení mělo stejně jako v případě oslovení v prepozici neutrální charakter. Poměr ale mezi hodnotícím a nehodnotícím oslovením je v tomto případě velice těsný.

	Počet výskytů	%
Nehodnotící substantivum	15	31,25
Záporně hodnotící substantivum nebo adjektivum	3	6,52
Kladně hodnotící substantivum nebo adjektivum	11	22,92
Jméno vlastní neutrální	17	35,42
Hodnotící vlastní jméno	2	4,17
	48	100,00

Z dané tabulky je patrné, že se výrazně zvýšil počet kladně hodnotících oslovení, která jsou tvořena prostřednictvím substantiv a kvalitativních adjektiv. Скажите мне, **моя дорогая**, могу ли я рассчитывать - не на взаимность, нет! (Злой мальчик); — Надо тебе заметить, **любезный друг Петя**, что я некоторым образом твою... (Отрава); Вот что, притащи-ка мне, **любезный**, рюмку водки, в самом деле. (Дядя Ваня); А ты, **рыжик**, не бойся... (Каштанка) Dvě substantiva mají spíše záporný charakter, vyloženě záporné oslovení je pouze jedno. А ты, **болван**, опусти руку! (Хамелеон)

10.1.3 Oslovení v postpozici

V našich excerpovaných imperativních větách se oslovení nejčastěji vyskytovalo v postpozici – celkem 63 výskytů. Opět se jednalo především o substantiva obecná nebo vlastní a jejich kombinace (84,13%). **Купите, Кнапс!** (Дорогая собака); - Ах, да поедемте, **Петр Николаич!** - сказал

*прокурор, нетерпеливо дрыгнув ногой. (Сирена); - Помогите, **господа!***
- слышу я в это время глухой, придушенный голос отца. (Устрицы);
*Послушайте, **доктор,** - горячо сказал он, подходя к Кирилову. (Враги);*
*Соня. Замолчи, **дядя Ваня.** (Дядя Ваня); - Иди, **Тетка!** - сказал он тихо.*
(Каштанка) Dále byla hojně zastoupena adjektiva, případně jejich kombinace
*se substantivy (12,70%). — Умри, **вероломная!** Крррови жажду!!*
*(Торжество победителя); - Да погоди, **блудный сын!** - убеждала*
бабушка почему-то шепотом. (Невеста) Čtyřikrát byla k oslovení použita
*kombinace sájmena se substantivem (6,35%). **Будьте великодушны, ваше***
***высокородие.** (Экзамен на чин)*

Jak vyplývá z uvedených příkladů, ve kterých jsou oslovení prezentována podstatnými jmény, existuje velmi plynulý přechod mezi substantivy vlastními a obecnými. Oboje můžeme charakterizovat jako oslovení primárně výzvová. V postpozici ale více než v jiných pozicích najdeme mnoho oslovení, která sice s sebou nesou adresu výzvy, ale zároveň je jejich sémantický obsah natolik specifickým označením konkrétního adresáta, že o něm něco sděluje, hodnotí ho. Dokonce můžeme podle našeho názoru říci, že hodnotící funkce v těchto případech je důležitější než funkce výzvová.

— *Не уходи, **сердце...** — сказала она. (Воры); — Пусты, **чёрт!***
— крикнул он и, ударив ее со злобой по плечу, изо всей силы навалился
грудью, чтобы оттолкнуть ее от двери, но она крепко уцепилась за
*засов и была точно железная. (tamtéž); - Сворачивай, **дьявол!***
*- раздаётся в потемках. (Тоска); - Да ты перекрестись, **дурень!***
(Ведьма)

Zdůrazněná sémantická složka v hodnotícím oslovením je příčinou výraznější desintegrace oslovení vůči zbytku věty. Takovéto hodnotící substantivum se vyznačuje společnými charakteristikami se samostatnými neslovesnými deklarativními větami.

Z hlediska stylistické příznakovosti můžeme oslovení v postpozici rozdělit následovně:

	Počet výskytů	%
Nehodnotící substantivum	13	20,63
Záporně hodnotící substantivum nebo adjektivum	16	25,40
Kladně hodnotící substantivum nebo adjektivum	12	19,05
Jméno vlastní neutrální	17	26,98
Hodnotící vlastní jméno	5	7,94
	63	100,00

Oproti oslovením v prepozici a interpozici se v postpozici značně změnil poměr neutrálních a hodnotících oslovení. Zatímco v prepozici bylo 75,61% oslovení neutrálních, v interpozici tomu bylo v 65,22%, v postpozici je to pouhých 47,62%. Z těchto celkem 28 oslovení, nesoucí v sobě výraznou hodnotící složku, je 16 oslovení záporně hodnotících adresáta, což oproti ostatním pozicím představuje nárůst o 18,08, respektive 19,15 procentních bodů. Z těchto 16 oslovení se záporně hodnotící složkou bylo 5 spíše nezdvořilých a 11 vyloženě záporných. *Ты пальцем, а не кулаком - **рыло!*** (Налим); - *Подите прочь, **болван!*** (Анна на шее); - *Чтоб... ты... из...дох... ла, **холера!*** (Каштанка); *Да поезжай же ты, чтоб тебе пусто было, **чёрт!*** (Горе); - *Да ты перекрестись, **дурень!*** (Ведьма); — *Отойди, поганый!* — *сказала она хриплым голосом.* (Воры)

Pouze 4 oslovení nacházející se v imperativních větách v postpozici byla kladná, ostatní byla spíše laskavá až neutrální. - *Не уходи, **сердце!*** — *сказала она.* (Воры); *Приезжай, **милый дедушка,*** - *продолжал Ванька.* (Ванька)

10.2 Oslovení v oznamovacích větách

Podobnou analýzu jako v imperativních větách jsme provedli i v čistě oznamovacích větách. Na 365 příkladech jsme zkoumali, v jakých pozicích se oslovení vyskytují a jaké je jejich sémantické zabarvení ve vztahu k těmto pozicím i k celkové výpovědi.

Stejně jako v imperativních větách, i v oznamovacích větách se oslovení může vyskytovat ve třech různých pozicích: prepozici, interpozici a postpozici. V našem excerpovaném materiálu se oslovení vyskytuje ve všech třech pozicích v následujícím poměru:

	Počet výskytů	%
Prepozice	82	22,47
Interpozice	145	39,73
Postpozice	137	37,81
	<hr/>	<hr/>
	365	100,00

Z této tabulky vyplývá, že oslovení se v oznamovacích větách vyskytovalo nejčastěji v interpozici. Porovnáním poměru výskytů oslovení v jednotlivých pozicích v imperativních a oznamovacích větách docházíme k závěru, že v oznamovacích větách ještě výrazněji stoupl počet oslovení v interpozici, oproti tomu se procentuálně snížil počet oslovení v prepozici a postpozici. Podle našeho názoru tato skutečnost svědčí o tom, že v imperativních větách hraje důležitější roli funkce oslovení jakožto označení adresáta společně s výzvovou funkcí, zatímco v oznamovacích větách je oslovení použito častěji za účelem udržení kontaktu s adresátem. Dále se domníváme, že oslovení v oznamovacích větách slouží také jako prostředek větší zainteresovanosti adresáta ve vztahu k obsahu výpovědi.

Pokud se podíváme na jednotlivé pozice oslovení v oznamovacích větách zvláště z hlediska sémantické náplně oslovení, docházíme k těmto výsledkům.

V prepozici, stejně jako v ostatních pozicích, najdeme největší počet neutrálních substantiv obecných nebo vlastních. Z hodnotících substantiv zde výrazně převládá kladné hodnocení nad záporným.

	Počet výskytů	%
Nehodnotící substantivum	33	40,24
Záporně hodnotící substantivum nebo adjektivum	7	8,54
Kladně hodnotící substantivum nebo adjektivum	14	17,07
Jméno vlastní neutrální	19	23,17
Hodnotící vlastní jméno	9	10,98
	82	100,00

Jak jsme již předeslali, nehodnotící substantiva vykonávají vedle funkce navázání kontaktu s adresátem i funkci, kterou můžeme pojmenovat jako funkci citové aktualizace. Oslovení je důležitým prostředkem, pomocí kterého mluvčí zapojuje adresáta do myšlenkové obsažnosti celého sdělení. *Мсье, клянусь богом, я консерватор, но и я уже начинаю роптать!* (Мститель); *Пра-ашу немножко назад! Господа, ведь это не от нас зависит! Прошу назад!* (Женское счастье); *Милостивый государь, в своем уединении я давно уже отвыкла от человеческого голоса и не выношу крика.* (Медведь) Samozřejmě i v těchto větách vystupuje do popředí výzva k poslechu, ale vedle toho mluvčí při popisu situace, ve níž se nachází, vyžaduje skrze oslovení od adresáta pochopení, citovou účast, souhlas apod.

Z našeho pohledu je zajímavý velice nízký počet záporně hodnotících oslovení a naopak vysoký počet laskavých a kladně hodnotících oslovení. Nutno ale dodat, že obecná substantiva patří spíše do kategorie laskavých jmen, zatímco vyloženě kladná jsou pouze substantiva vlastní. Výrazně kladný charakter mají i kvalitativní adjektiva použitá v oslovení. *Катинька, я вас люблю безумно!* (Жалобная книга); - *Володечка, о чем же мне говорить?* (Душечка); - *Оленька, что с тобой, милая? Перекрестись!* (tamtéž); - *Миленькие, славненькие, голубчики, не буду!* (Злой мальчик); - *Милая, добрая моя, ты ведь умна, ты несчастна, - сказала Надя, - ты очень несчастна, - зачем же ты говоришь пошлости?* (Невеста)

O výrazech, které jsme zařadili do skupiny záporně hodnotících oslovení, můžeme říci, že jsou spíše neuctivá, pouze jedno je vyloženě

záporné. *Курицын, помнишь?* (Торжество победителя); - *Старая холера, слышишь?* (Тоска)

V interpozici vypadá poměr neutrálních a hodnotících oslovení následovně.

	Počet výskytů	%
Nehodnotící substantivum	82	56,55
Záporně hodnotící substantivum nebo adjektivum	10	6,90
Kladně hodnotící substantivum nebo adjektivum	17	17,72
Jméno vlastní neutrální	33	22,76
Hodnotící vlastní jméno	3	2,07
	145	100,00

Jelikož oslovení v interpozici slouží především k udržení kontaktu mluvčího s adresátem, vidíme zde velký nárůst neutrálních podstatných jmen obecných. I zde hraje velkou roli, vedle funkce udržení kontaktu s adresátem, funkce citového zapojení adresáta. - *Тут, в нашем уезде, ваше превосходительство, - сказал он, - лет десять назад служил акцизный Яков Васильич.* (Лошадиная фамилия) Mluvčí v tomto příkladě navrhuje adresátovi řešení a prostřednictvím oslovení se snaží, aby s ním adresát souhlasil. - *Это уж, друг мой, глумление, издевательство.* (Дочь Альбиона) Zde mluvčí vyjadřuje svůj postoj ke skutečnosti a skrze oslovení nabádá adresáta k přijetí tohoto názoru. - *Служу я, братец¹¹² ты мой, тут в лесниках без малого тридцать лет, и сколько я горя от злых людей натерпелся, рассказать невозможно.* (Беспокойный гость) Mluvčí v tomto případě vysvětluje adresátovi situaci, ve které se nachází a pomocí oslovení aktualizuje stejné pocity i v adresátovi. *Нешто нам, брат Агаша, еще водочки выпить?* (Агафья) Tato funkce je patrná i v této otázce, kde se mluvčí snaží přimět adresáta souhlasit se svým záměrem. Domníváme se, že funkce citové aktualizace se v interpozici

¹¹² Slovo *братец* může mít ironický podtext. Viz: Елистратов В. С.: Словарь русского арго. Москва 2000, str. 45

projevuje ještě důrazněji než v prepozici, neboť funkce udržení kontaktu není tak výrazná jako funkce navázání kontaktu.

Vedle neutrálních substantiv se zvýšil i počet oslovení výrazně záporných. *Да он у тебя лентяй, да он у тебя дармоед, да чего ты, дура, смотришь!* (Торжество победителя); *В твои годы я деньги зарабатывал, а ты, подлец, знаешь, сколько мне стоишь?* (Тяжелые люди); - *Как ты смела, негодница, говорить такие слова высокопоставленному лицу?* (Женское счастье)

Procentuálně se snížil počet kladných oslovení, zvláště pak vlastních jmen. Je to podle našeho názoru opět způsobeno primární funkcí oslovení v interpozici. - *Я, батюшка, пригласил вас по делу... - начал Кунин, откидываясь на спинку кресла.* (Кошмар); - *А я, Санька, все думаю про тот ярлык, что в Ивановке солдату показывали.* (Счастье)

Velký počet oslovení jsme našli i v postpozici – celkem 138 výskytů. Oproti interpozici se procentuálně snížil počet sémanticky neutrálních oslovení a vzrostl počet především záporně hodnotících oslovení.

	Počet výskytů	%
Nehodnotící substantivum	47	34,06
Záporně hodnotící substantivum nebo adjektivum	17	12,32
Kladně hodnotící substantivum nebo adjektivum	21	15,22
Jméno vlastní neutrální	51	36,96
Hodnotící vlastní jméno	2	1,45
	138	100,00

Oproti ostatním pozicím vidíme velký procentuální nárůst podstatných jmen vlastních a úbytek nehodnotících obecných podstatných jmen. Zde vidíme rozdíl oproti imperativním větám, kde sice také došlo ke snížení počtu neutrálních obecných substantiv, ale zároveň se výrazně snížil i počet vlastních jmen. Tuto skutečnost si vysvětlujeme tím, že v imperativních větách hraje oslovení důležitější roli z hlediska adresy výzvy. Označení adresáta před samotným obsahem výzvy zapřičiňuje větší efekt

z výzvy na adresáta, neboť adresát je označen, ví, že se výzva týká jeho a může se lépe soustředit na obsah výzvy. Oproti tomu v oznamovacích větách hraje důležitější roli znalost spolubesedníka, konkrétní znalost o něm. Pomocí oslovení dochází podle našeho názoru k jistému potvrzení předešlé výpovědi. - *Да и глупый же ты, Савелий!* - *вздохнула дьячиха, с жалостью глядя на мужа.* (Ведьма); - *Я люблю вас, Надя!* (Шуточка); *Ведь ты любишь меня, Милка? Любишь?..* (Дорогая собака); - *Мне нужно поговорить с вами, Иван Алексеич...*(Верочка) V této pozici se také podle nás nejméně projevuje funkce citového zaujetí adresáta vzhledem k obsahu výpovědi, i když i zde je částečně přítomna, neboť mluvčí odkazuje oslovením k předchozí výpovědi a vyžaduje tím od adresáta akceptaci objektivní reality obsažené ve výpovědi.

Jak již bylo zmíněno, stoupl počet kladně i záporně hodnotících oslovení. Ve většině případů je charakteristika hodnocení adresáta zcela jasně určitelná, ať už kladně nebo záporně.

Прекрасно, душа моя! (Либеральный душка); ... *Нельзя, милейший!* (tamtéž); *Я стал чудачком, нянька...* (Дядя Ваня); - *А то знаю, что всё это твои дела, чертиха!* (Ведьма); *Не замело тебя снегом, не замерз ты там на большой дороге, урод!* (tamtéž); *Мне раздеваться нужно, чёртова кукла!* (Дочь Альбиона); *Так ты кусаться, окаянная?* - *слышит вдруг Очумелов* (Хамелеон)

10.3 Příznakovost

Na základě našeho rozboru oslovení v povídkách A. P. Čechova si klademe otázku, zda je možné charakterizovat určitou pozici, ve které se vyskytuje oslovení, jako příznakovou z hlediska pragmatického, sémantického a ve vztahu k myšlenkové obsažnosti celého sdělení.

Pokud uvažujeme v rovině pragmatické, plní oslovení v prepozici především funkci navázání vztahu mluvčí-adresát, kdežto oslovení v postpozici slouží především k udržení tohoto již navázaného vztahu. Na základě těchto východisek můžeme říci, že v případě prepoziciho oslovení z pragmatického hlediska se jedná o funkci výzvově příznakovou, zatímco u oslovení postpoziciho o funkci spíše výzvově nepříznakovou.

V hodnotící složce oslovení je skryta důležitá sémantická složka. Adresát může být označen různými způsoby – od vlastního jména přes označení nehodnotícím obecným jménem až po označení silně zbarveným hodnotícím jménem. Pouhé označení adresáta (jménem vlastním či obecným) je považováno za sémanticky nepříznakové, označení hodnotícím jménem - za sémanticky příznakové. Z našeho výzkumu vyplývá, že nehodnotící substantiva se vyskytují sice ve všech pozicích, ale v postpozici výrazně méně než v prepozici a interpozici. Oproti tomu hodnotící oslovení se vyskytují v prepozici v daleko menší míře než v postpozici, a proto můžeme říci, že sémanticky příznakové vokativy inklinují k výskytu v postpozici.

Ve všech pozicích může mluvčí použít oslovení za účelem zapojení adresáta do sděleného obsahu výpovědi. V prepozici je ale vedle této funkce velice výrazná i funkce navázání kontaktu, a proto adresát není zcela zapojen do obsahu výpovědi. V postpozici zase oslovení mnohdy slouží jako prostředek pro hodnocení adresáta. Použitá neutrální oslovení se vztahují k celé předchozí větě a zcela zřejmě mluvčí užije oslovení se záměrem citového zaujetí adresáta vůči obsahu předešlého sdělení. V obou případech ale jsou oslovení více integrovány do věty, a tím může být tato funkce trochu potlačena. Oproti tomu oslovení v interpozici rozrušuje strukturu věty, a proto zde nejvíce dochází k zapojení adresáta do myšlenkového obsahu sdělení. Tím tedy lze interpozici chápat jako příznakovou.

10.4 Funkce oslovení z hlediska aktuálního členění

Za velice zajímavou považujeme otázku charakteristiky oslovení z hlediska aktuálního větného členění. Aktuální větné členění (též aktuální členění výpovědi či funkční větná perspektiva) je základní princip určující pořadí větných členů v jazycích s tzv. volným slovosledem, ve kterém se projevuje záměr a výpovědní perspektiva mluvčího. Pro účely aktuálního členění se v každé větě rozlišují téma (T) a réma (R), případně tzv. tranzit (přechod), který téma s rématem spojuje a bývá zpravidla vyjádřen slovesným výrazem, a kulisa, která vypovídá o okolnostech, za nichž se výpověď děje. Od vlastního tématu bývá někdy zvlášť určováno diatéma.

Mluvíme o něm v případech, kdy je téma sice kontextově zapojené, ovšem je rozvitě, a tedy přináší nové informace. A jakou funkci ve větě zastává z tohoto hlediska oslovení?

Oslovení ve větě je především prostředkem vyjádření výzvy. Ve větě - *Герасим, сходи за топором!* (Налим) slovo *Герасим* znázorňuje na rovině pragmatické adresu výzvy, tj. navazuje vzájemný vztah mluvčí - adresát. Oslovení zde vystupuje jako adresa výzvy a zároveň jako představuje konatele děje. Oslovení se vztahuje k celé větě (obsahu výzvy), což dokazuje velice úzký vztah mezi oslovením a větou z pragmatického hlediska.

Ze sémantického hlediska mluvčí prostřednictvím tohoto prvku uvede na scénu adresáta sdělení, který funguje jako východisko, bez kterého by obsah výzvy nebyl realizovatelný. Tento prvek oslovení v sobě sdružuje prvek novosti i prvek nutné danosti, aby mohl být obsah výzvy realizován. Kombinace novosti a danosti vyplývající ze sémantických a kontextových vztahů je typická pro diatéma, tedy pro tématickou složku, která se ale již velice blíží k tranzitu. Protože ale oslovení není do gramatické struktury začleněno, budeme hovořit o volném diatématu.¹¹³ Diatematický charakter si oslovení zachovávají téměř za všech okolností nezávisle na pozici ve větě.

Oslovení budeme považovat za volné diatéma, které vyjadřuje adresu výzvy vztahující se k obsahu výzvy i ve větě - *Курицын! Съешь этот самый кусок хлеба с перчиком!* (Торжество победителя), ačkoliv je zde oslovení prakticky není integrováno do věty.

Vzhledem k tomu, že i v oznamovacích větách si podle našeho názoru uchovává oslovení výzvovou funkci, neboť adresát je vyzýván k poslechu, k odpovědi či nějaké další reakci, domníváme se, že i v neimperativních větách můžeme oslovení z hlediska aktuálního větného členění charakterizovat jako volné diatéma.

¹¹³ srov. také Svoboda A.: Diatheme. Brno 1981; Svobodová J.: Syntaktická charakteristika imperativu a vokativu v českých výzvových větách. Praha 1987

10.5 Srovnání oslovení v ruštině a češtině

V našich excerpovaných osloveních se vyskytovalo celkem 58 adjektiv. Oslovení s adjektivy je možné rozdělit do několika skupin. Nejčastěji bylo oslovení tvořeno samostatným přídavným jménem – celkem 25 výskytů, poté v četnosti výskytů následovalo spojení adjektiva se substantivem obecným nebo vlastním – celkem 22 výskytů a v nejméně početné skupině tvořila oslovení tvořená kombinací přídavného jména se zájmenem – celkem 11 výskytů.

Tato oslovení obsahující adjektivum jsme porovnali s českými překlady Jaroslava Huláka a dospěli jsme k následujícím závěrům:

1. Pokud je přídavné jméno v oslovení spojeno s obecným nebo vlastním jménem, je ve většině případů i v češtině přeloženo také pomocí přídavného jména. - *Вы забываетесь, милостивый государь!* - *вспыхнул он.* (Маска) x *Nezapomínejte se, vážený pane, vybuchl.;* - *Милый Саша, вы очень, очень больны.* (Невеста) x *Milý Sašo, vy jste hrozně moc nemocný.;* - *Да погоди, блудный сын!* - *убеждала бабушка почему-то шепотом.* (Тамtéž) x *„Vydrž, marnotratný synu!“ přemlouvala ho babička kdožvíproč šeptem.;* *Приезжай, милый дедушка,* - *продолжал Ванька.* (Ванька) x *„Přijed', milý dědečku,“ psal Vaňka dále.*

V našich příkladech jsme našli pouze dvě oslovení, která byla přeložena pouze pomocí substantiva. V prvním případě se jedná o substantivum neutrální, ve druhém - o substantivum silně stylisticky zabarvené. - *А по моему мнению, вы, господа почтенные, любите газеты оттого, что вам выпить не на что.* (Маска) x *„Po tím je to tak, vašnostové, že vy ty noviny tak rádi proto, že na pití nemáte.“;* *Ах мы, старая каналья! Ложись!* (Каштанка) x *„Ty jeden prevíte! Lehni!“*

2. Pokud je oslovení v ruštině tvořeno kombinací přídavného jména se zájmenem, je zpravidla do češtiny překládáno pomocí substantiva. *Нет, милый мой, поднимай повыше,* - *сказал толстый.* (Толстый и тонкий) x *„Кдепак, kamarádíčku, ještě о něco víc,“ řekl tlustý.;* - *Вот что, моя милая... Садись и выслушай.* (Анюта) x *„Poslyš, miláčku... Posad' se a poslouchej, со ti řeknu.“;* - *Нет, родная моя, нет,* - *заговорила Нина*

jsou *вероломная, окаянная, бесстыжая, кривой, поганый*, která vyžadují v českém oslovení minimálně doplnění substantivem nebo substantivum tvoří jediný hlavní člen oslovení – *ženo věrolomná, mrcho, hambářko, šilhoune, mizero*. Kladně hodnotící oslovení vyjádřená v ruštině adjektivem typu *милая* nebo *дорогая* je možné i do češtiny převést pomocí adjektiva *milá, drahá*, ale takové oslovení působí zastarale či dokonce ironicky.

10.6 Subjektivně modální význam oslovení

Základní funkcí oslovení ve větě je pojmenování subjektu, kterému je řeč určena. Zvláštní zaměření na adresáta plní vedle samotného oslovení i morfologické prostředky – tykání a vykání a další kontaktní výrazy a částice vázané na adresáta. Kromě toho může oslovení plnit i funkci z hlediska etikety nebo být nositelem modálních významů, tj. vyjadřovat výzvu, prosbu, něžnost, výhrůžku, údiv, výčitku apod. Pomocí oslovení tedy mluvčí může vyjadřovat určitý komunikační záměr, zaujímat stanovisko k vyjadřované skutečnosti (modalita) a také projevat svůj emocionální či neemocionální vztah ke skutečnosti. Jinými slovy prostřednictvím oslovení bývají vyjádřeny subjektivně modální významy. Jakým způsobem ale různě strukturovaná oslovení vyjadřují různé subjektivně modální významy? Tím se budeme zabývat v následující části naší práce.

10.6.1 Subjektivně modální význam v oslovení známých osob

Pojmenovat známé osoby je možné v ruském jazyce různými způsoby v závislosti na společenském postavení, blízkosti vzájemných vztahů, pohlaví či věku hovořících. Příbuzní a přátelé se obvykle oslovují pomocí zdrobnělin či s poukazem na příbuzenské vztahy, např.: *Саша, Наташа, Коля, мама, папа, тета Вера, дядя Ваня*. Kolegové na pracovišti či spolužáci používají k oslovení jméno nebo (zřídka kdy) konstrukci *господин* + příjmení, *коллега, брат, друг* atd., podřízení s nadřizenými potom křestní jméno společně se jménem po otci. Donedávna bylo normativní užívání oslovení *товарищ* + příjmení a *товарищ* + funkce.

Jestliže se známé osoby oslovují pomocí těchto formulací, pak kromě deminutivnosti a úřední oficiálnosti žádné jiné subjektivně modální významy nejsou předávány. Pokud ale mluvčí zvolí jinou než obvyklou oslovovací

formuli, může oslovení být v závislosti na kontextu nositelem subjektivně modálního významu. Např. *Мама: **Женя**, вымой посуду. Женя (промолчала). Мама: **Евгения**, тебе сколько раз повторять?*¹¹⁴ V tomto případě matka zdůrazňuje výčitku vůči dceři užitím celého jména namísto zdrobněliny. Výčitku či pochyby může oslovení vyjadřovat také v případě, že je mluvčím opakováno. *Разбить такую дорогую вещь - ах, **Иван Романыч, Иван Романыч!*** (Три сестры). Pokud chce mluvčí vyjádřit svou antipatii k jinému člověku nazývá ho, ačkoliv je to nezdvořilé, příjmením. *Не начать ли нам, Аникита Николаич, с лавки **Ошейникова?** Мошенник, во-первых, и... во-вторых, пора уж до него добраться.* (Надлежащие меры); *Продолжайте, **Пришибеев!*** (Унтер Пришибеев); *- **Курицын!** Съешь этот самый кусок хлеба с перчиком!* (Торжество победителя)

Dobří známí si většinou tykají. Pokud ale mluvčí vyká adresátovi řeči, projevuje tím jistý modálně subjektivní význam - Ну, как **живешь, друг?** - спросил толстый, восторженно глядя на друга. - **Служишь** где? **Дослужился?**... - Служу, милый мой!... - Нет, милый мой, поднимай повыше, - сказал толстый.- Я уже до тайного дослужился... Две звезды имею.... - Помилуйте... Что **вы-с**...- захихикал тонкий, еще более съезживая. (Толстый и тонкий). Vykání mezi dobrými známými naznačuje, že si nejsou již tak blízcí jako dříve. Tato skutečnost je v uvedeném příkladu ještě umocněna příponou –с, která vyjadřuje podřízené postavení. Naopak tykání naznačuje větší sblížení dvou lidí. Облонский обедал дома; разговор был общий, и жена говорила с ним, называя его «ты», чего прежде не было. (Л. Н. Толстой, Анна Каренина); Знаете что, Тимофей Васильич? ... Не так, брат, за тебя рад, как за правоведа, за этого рыжего каналью! Рад, что ты ему рога наставишь! Ну, одевайся! ... Гришуткин, когда бывал пьян, всем говорил «ты». (Perpetuum mobile)

¹¹⁴ citace příkladu podle: *Формановская Н. И.: Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. 2-е издание, Москва 1987, стр. 97*

10.6.2 Subjektivně modální význam v oslovení neznámých osob

Při oslovování neznámých osob je nutné brát do úvahy řečovou situaci, profesi, věk a pohlaví společníka. Podle J. A. Zemské¹¹⁵ neutrálními osloveními osob v oficiální sféře jsou: *Девушка! Молодой человек!*. Ke skupině mladých žen je zvykem použít oslovení *Девушки!*. Ke skupině mladých mužů *Молодые люди!* či *Ребята!*. Oslovení *Ребята!* je přípustné i tehdy, pokud jsou ve skupině ženy i muži. Slova *женщина* a *мужчина* použitá jako oslovení jsou považována ve spisovné ruštině za nezdvořilá, ačkoliv poslední dobou dochází k posunu vnímání těchto slov od hrubých k neutrálním. Oslovení typu *Гражданин!* jsou nositeli výrazného oficiálního zabarvení. Donedávna tuto funkci v ruštině plnilo oslovení *Товарищ!*, které mělo i výrazné politické zabarvení. V češtině se k oslovení neznámých lidí nejobecněji používá oslovení *Pane!* nebo *Paní!*. Ženy mohou být osloveny také slovem *Slečno!* nebo *Mladá paní!*. Skupina žen bývá oslovována výrazem *Slečny!*, *Děvčata!* nebo *Dámy!*. Tyto výrazy jsou velice univerzální a mohou být použity pro ženy každého věku a téměř ve všech sférách. Jednou z výjimek je ale například akademická půda, kde by oslovení neznámé ženy slovem *Slečno!* působilo zcela nepatřičně. Neznámý muž mladšího věku bývá oslovován zvoláním *Mladý muži!* nebo *Mládence!*. K oslovení skupiny mladých lidí ale výraz *Mladí muži!* použit nebývá, spíše se hodí *Mládenci!*, *Hoši!* nebo *Pánové!*, které je neutrální a může být použito téměř kdykoliv.

V případě, že jsou výše uvedená oslovení použita v nepatřičné řečové situaci a bez ohledu na věk a pohlaví adresáta, získávají nové subjektivně modální významy. *Что же это у тебя, старик, рука такая холодная? На дворе теплынь, а ты замерзаешь?.. - Какой же я старик, дядя? Я вовсе мальчик, и я вовсе не замерзаю, а руки холодные - снежки катал потому что.* (М. А. Шолохов, Судьба человека)¹¹⁶ Oslovení *старик* zde vyjadřuje náklonnost a lásku lyrického hrdiny k chlapci.

¹¹⁵ Земская Е. А.: Русская разговорная речь: Лингвистический анализ и проблемы обучения. Москва 1979, стр. 221

¹¹⁶ Citace příkladu podle: Формановская Н. И.: Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. 2-е издание, Москва 1987, стр. 92

V hovorové ruštině je také možné slyšet oslovení starších lidí *Девушка!* a *Молодой человек!* jako výraz úcty k neznámým lidem. V češtině zase bývají výrazy *Slečno!* a *Mladá paní!* použity za účelem vlichocení se do přízně i pro osoby starší.

Často se také můžeme setkat s tím, že neznámí lidé jsou osloveni pomocí výrazů, které se používají neutrálně vůči známým osobám. Potom oslovení jako *сынок, дочка, браток, братец, друг, мать, отец* mají nádech familiárnosti. - *Что и говорить,- вздохнул старик. - По всему видать, что есть, только, брат, копать их некому. (Счастье); - Служу я, братец, тут в лесниках без малого тридцать лет, и сколько я горя от злых людей натерпелся, рассказать невозможно. (Беспокойный гость)*

10.6.3 Subjektivně modální význam vyjádřený složenými oslovenými

Oslovení zpravidla mohou být rozšířena přívlastkem tvořeným přídavným jménem kvalitativním, např.: *Дорогие мама и папа! Ты мой хороший! Родной мой сынок!* nebo mohou být vyjádřena jinými slovy s výrazným stylistickým zabarvením. - *Здравствуйте, душечка Ольга Семеновна! Как поживаете, душечка?* (Душечка) Subjektivně modální významy těchto oslovení závisejí na lexikálně-gramatických významech hodnotících přívlastků či zástupných slov. Nicméně subjektivní modálnost nemusí být závislá na formě rozvíjejícího elementu, ale na kontextu. Proto se můžeme setkat i s rozvitými výrazy typu *У кого ребенок!, В очках!* nebo *Кто на вечерние сеансы?* Souhlasíme s názorem J. Zemské, že „такие номинации лиц особенно широко применимы в городском транспорте и на улице, когда человека над выделить из общей массы и как-то охарактеризовать, чтобы было понятно, к кому адресовано обращение.“¹¹⁷ Přestože se tato oslovení používají ve vypjatých situacích, mají nádech hrubosti.

¹¹⁷ Земская Е. А.: Русская разговорная речь: Лингвистический анализ и проблемы обучения. Москва 1979, str. 224

10.6.4 Subjektivně modální význam vyjádřený pojmenováním předmětů

„В художественной литературе, в поэзии функции обращения расширяются и обогащаются.“¹¹⁸ Promluva je namířena nejen na osoby, ale i na předměty nebo jevy. *Тузенбах (обнимает Андрея). Ах вы сени, мои сени, сени новые мои...*(Три сестры); *О матушка Русь, как еще много ты носишь на себе праздных и бесполезных!* (Невеста); *Дар напрасный, дар случайный, Жизнь, зачем ты мне дана?* (А. С. Пушкин) Je zřetelné, že básníci pomocí personifikace projevují své myšlenky a pocity, tj. rozkrývají v adresátovi řeči subjektivně modální významy jako jsou láska, nenávisť, stesk, či trápení.

10.6.5 Pozice oslovení z hlediska modality

V následující části bychom se chtěli pokusit zodpovědět otázku, zda je pozice oslovení ve větě spjata se subjektivně modálními významy. Budeme se zabývat především nehodnotícími osloveními a analyzovat jejich postavení ve větě z hlediska komunikačního záměru mluvčího.

Při analýze imperativních i neimperativních vět obsahujících oslovení jsme dospěli k závěru, že v prepozici se vyskytovala nejčastěji stylisticky neutrální obecná a vlastní substantiva. Dle našeho názoru oslovení na začátku věty slouží především k upozornění adresáta na skutečnost, že k němu mluvčí hovoří, čímž je silněji upoutána adresátova pozornost na obsah sdělení. Oslovením na začátku věty mluvčí adresátovi sděluje, aby poslouchal, pobízí ho k činnosti, přerušuje adresáta v jeho dosavadní činnosti nebo konkretizuje adresáta ze skupiny osob. V prepozici se neutrálních osloveních subjektivně modální význam podle našeho názoru téměř neprojevuje. Toto platí pro všechny typy vět.

- *Папа, устрицы постные или скоромные?* - спрашиваю я. (Устрицы); - *Подсудимый, признаете ли вы себя виновным в том, что в вечер 9 июня убили вашу жену?* (В суде); - *Петр Николаич, а как же особое мнение?* - испугался секретарь. (Сирена); - *Савелий, встань*

¹¹⁸ Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис, Москва: Наука, 1980, стр. 165

же, иди поздоровайся! (Ведьма); *Попова (опустив глаза). Лука, скажешь там, на конюшне, чтобы сегодня Тоби восте не давали овса.* (Медведь); - **Господин Белебухин**, *выходи к свиньям собачьим!* (Маска)

Základní funkcí oslovení v interpozici je udržení kontaktu s adresátem sdělení. Podle nás ale může mluvčí užitím oslovení v interpozici sledovat i další záměry. V povídkách A. P. Čechova se často setkáváme v interpozici s oslovením *ваше высокородие, ваше благородие* nebo *ваше превосходительство*. Zatímco v prepozici mají i tato oslovení pobídkovou modalitu, jejich užitím v interpozici, jak se domníváme, mluvčí vyjadřuje svou poníženost. Je to patrné především v imperativních větách, ve kterých oslovením v interpozici jakoby mírní imperativnost, ale i v oznamovacích větách, kde přerušením věty tímto oslovením snižuje svou troufalost, že si vůbec dovolil něco říci. Oslovení zde přímo nesouvisí s obsahem výpovědi, ale je prostředkem pro vyjádření vztahu k adresátovi. - *Пошлите ему, **ваше превосходительство**, депешу, что так, мол, вот и так... у раба божьего Алексия зубы болят, прошу выпользовать.* (Лошадиная фамилия); - *Вы, **высокородие**, изволите говорить, не мое это дело народ разгонять...* (Унтер Пришибеев); - *Этого, **ваше благородие**, и в законе нет, чтоб от твари терпеть..* (Хамелеон); - *Да нешто, **ваше благородие**, можно без грузила?* (Злоумышленник)

Jinou modalitu v sobě obsahují v interpozici užitá neutrální oslovení tvořená substantivy obecnými typu *брат, братец, голубчик* nebo vlastními či jejich kombinacemi. Podle našeho názoru se takto užitá oslovení vztahuje k předcházejícímu úseku věty, který zdůrazňuje. Pokud předchází oslovení sloveso, mluvčí pomocí oslovení zvýrazňuje a zároveň upozorňuje na jeho obsah. V imperativních větách je sloveso zpravidla nejdůležitějším prvkem výzvy a v oslovení v postpozici je koncentrován důraz na obsah slovesa a současně adresace výzvy. - *Сними-ка, **Елдырин**, с меня пальто...* (Хамелеон); - *Погоди, **Катюша**, пригласят меня в «Куриную слепоту» отдел хроники вести, тогда иначе заживем.* (Конь и трепетная лань) V neimperativních větách slouží oslovení jako prostředek k vyjádření jistotní modality, mluvčí jím potvrzuje obsah předcházejícího slovesa. Oslovení

použité v interpozici může také v jistých situacích signalizovat povýšenost, kdy mluvčí dává adresátovi najevo důležitost svých slov a nabádá adresáta k pozornějšímu vnímání.¹¹⁹ *Удивляюсь, брат, я немало! - продолжал Грябов. (Дочь Альбиона); И открыл, брат, глаза, да так открыл, что чуть было у самого глаза не закрылись навеки, что даже теперь, как вспомню, страшно делается. (Женское счастье)*

Oslovení také může následovat za osobním zájmenem označujícího adresáta promluvy. V tomto případě mluvčí prostřednictvím oslovení ještě více zdůrazňuje adresáta promluvy. Zároveň je ale podle našeho názoru za pomoci oslovení mírněn rozkaz, který mluvčí v imperativních větách vyjadřuje. - *Ты, Матрена, не плачь...- бормочет он. (Горе); - А вы, господа читатели, подвиньтесь; некогда тут с газетами да с политикой... (Маска); V neimperativních větách tím důrazem na adresáta mluvčí opět vyjadřuje jistotní modalitu. Ты, Хрюкин, пострадал и дела этого так не оставляй... Нужно проучить! (Хамелеон); - Ты, мальчуган, ешь устриц? (Устрицы)*

V případě, že oslovení následuje za sémanticky prázdným prvkem výzvy nebo naopak za plnovýznamovým slovem jiným než sloveso, rozděluje mluvčí výpověď za účelem zdůraznění svých slov. Oslovení je opět prostředkem pro vyjádření jistotní modality, ale tentokrát se nevztahuje pouze k předcházející části výpovědi, ale k celému obsahu věty. - *Куда же я ее, голубчик, возьму? - сказал Кнапс и вздохнул (Дорогая собака); - Тебе, Димитрий, совсем не идет роль фата. (Дама с собачкой); - Меня, брат, этим не убедишь... не проймешь! (Отрава); - Это уж, друг мой, глумление, издевательство. (Дочь Альбиона); - Хирургия, брат, не шуткаю (Хирургия)*

Pokud oslovení stojí v interpozici mezi imperativní větou hlavní a větou vedlejší nebo dvěma hlavními větami, obsahuje oslovení voluntativní

¹¹⁹ např. Miloš Zeman v rozhovoru s Jakubem Železným pro Českou televizi ze dne 4.8.2008 dává najevo užitím oslovení v interpozici svou morální a intelektuální převahu a nutí adresáta pozorně vnímat jeho slova. „...a myslím si, že je to docela přirozené, protože přítel, pane Železný, přítel je vnější entita, přítel je někdo, kdo je vedle Vás, kdo je s Vámi, ale pokud nejste schizofrenik, kdo není ve Vás...“; „... a jak stámu a stávám se stále vlídnější a stále přátelštější, pane Železný, tak už se stávám spíš člověkem dialogu, a ne člověkem hysterického monologu...“

modalitu – nabádá adresáta k poslechu a vybízí k reakci v souvislosti s obsahem imperativní věty. Oslovení je zřetelně z obou stran odděleno pauzou, přičemž druhá pauza zároveň podtrhuje obsahovou stránku i následující věty. - Гм... *Извините, **Клочков**, но вы ужасно по-свински живете!* (Анюта); - *Скажи на милость, **Федор Андреич**, отчего это у меня каждое лето сыпь на груди бывает?* (Хамелеон); — *Скажите, **доктор**, по размерам раны можно ли бывает судить о... о душевном состоянии преступника?* (В суде)

V případě, že oslovení stojí mezi dvěma neimperativními větami, modalita oslovení se podle našeho názoru mění v jistotní. Mluvčí pomocí oslovení přesvědčuje adresáta o pravdivosti svých slov. Oslovení především potvrzuje první větu. *Счастье ваше, **господин**, что я в эту неделю говею, а то бы я вам за «дрянь» сказал бы слово...*(В бане); *Я знаю ваш талант... ваши взгляды, **Павел Васильевич**, и мне хотелось бы узнать ваше мнение, или, вернее... попросить совета.* (Драма); - *Я советовал бы вам, **мсье**, взять вот этот прекрасный револьвер.* (Мститель)

Při analýze námi excerpovaných oslovení jsme dospěli k závěru, že postpozici můžeme nazvat příznakovou z hlediska sémantického. V této pozici se vyskytuje nejvíce hodnotících oslovení. Můžeme takto charakterizovat tuto pozici i z hlediska modality?

Domníváme se, že v oslovení nacházející se v postpozici je nejsilněji realizován vztah k předcházející výpovědi. V imperativních větách mluvčí oslovením na konci věty nenavazuje kontakt, ale jakoby aktualizuje obsah výzvy a důrazně projevuje voluntativní modalitu, tj. vyjadřuje, že se mu děj jeví jako nutný - *Пошли, **Алеша!** - взмолилась генеральша.* (Лошадиная фамилия); - *Вы же никому не рассказываете, **барин...** - прибавила она вдруг шёпотом.* (Агафья); - *Помогите, **господа!** - слышу я в это время глухой, придушенный голос отца.* (Устрицы) Podobně i v neimperativních větách postpozitivním oslovením klade mluvčí silný důraz na právě pronesenou výpověď a oslovení slouží jako prostředek pro potvrzení předcházející výpovědi a vyjádření jistotní modality. Oslovení může zdůrazňovat celou větu - *Я люблю вас, **Надя!** - говорю я вполголоса.*

(Шуточка) nebo pouze její část - *А у меня к тебе просьба, Марк Иванович, - начал он после шестого стакана, стуча пальцами по прилавку.* (Нахлебники). Užití oslovení v prosbách působí také jako lichotka vůči adresátovi. Toto podle našeho názoru platí především pro postpozici, neboť v prepozici si oslovení více zachovává primární funkci navázání kontaktu a v interpozici funkci udržení kontaktu. V postpozici ale mluvčí oslovením projevuje výrazněji svůj komunikační záměr.

Dalším prostředkem pro vyjádření subjektivně modálních významů je intonace. V Ruské grammatice čteme, že „субъективно-модальное значение может быть выражено преимущественно словесными и синтаксическими средствами, и тогда роль интонации сводится к усилению такого значения или к осложнению его дополнительными оттенками.”¹²⁰ Oslovení bývá většinou spojeno s intonací ИК-2. *Сударыня, там кто-то спрашивает вас. Хочет видеть...* (Медведь) Pokud je prováděno intonací ИК-3, jedná o otázku či projev úcty. - *Ну, как живешь, друг? - спросил толстый, восторженно глядя на друга.* (Толстый и тонкий) Intonace ИК-4 představuje opovržení či nenávisť, ИК-5 pochvalu, ИК-6 lásku či laskavost a ИК-7 protikladný význam. Domníváme se, že mluvčí má největší prostor pro vyjádření vztahu k adresátovi při užití oslovení v postpozici. Postpozitivní oslovení má největší vztah k obsahu předcházející výpovědi, a proto zde může mluvčí pomocí intonace sdělovat i skrze nehodnotící výrazy například ironii nebo neúctu.

¹²⁰ Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис, Москва: Наука, 1980, стр. 231

11. Závěr

Hlavním cílem této práce bylo charakterizovat postavení oslovení ve větě, podrobně popsat jeho gramatické (případně pragmatické) vlastnosti a definovat jeho funkce z hlediska syntaktického i obecně komunikativního.

Oslovení plní ve větě několik funkcí. Slouží především k navázání a udržení kontaktu. Oslovení ve všech typech vět vybízí k poslechu, ale na rozdíl od citoslovečných zvolání není jeho jedinou funkcí výzva, ale je také nositelem objektivního obsahu, ve kterém se odráží vztah k adresátovi výpovědi. Další funkci oslovení jsme vyvodili na základě našeho rozboru a definovali ji jako funkci citové aktualizace adresáta. Mluvčí použije oslovení za účelem zapojení adresáta do sděleného obsahu výpovědi a tím předpokládá potvrzení svých emocí či voluntativních aspektů.

Na základě odborné lingvistické literatury jsme zjistili, že existují tři protichůdné teorie týkající se syntaktické funkce oslovení ve větě – oslovení nevstupuje do struktury věty, oslovení je součástí větné struktury a každé oslovení můžeme nazvat samostatnou vokativní větou. Podle našeho názoru oslovení jako gramatická jednotka vystupuje ve větě jako samostatný větný člen, který nevstupuje do struktury věty, neboť jsme nenašli jediný důkaz, který by podporoval teorii zapojení oslovení do věty. Ačkoliv musíme připustit, že oslovení souvisí s obsahovým významem věty, přesto se nám nejeví jako rozvíjející větný člen.

Naše hlavní analýza byla postavena na excerpci psaného jazyka. 650 oslovení z povídek a divadelních her A. P. Čechova jsme rozdělili na samostatné vokativní věty, oslovení v imperativních větách a oslovení v neimperativních větách. U oslovení začleněných do věty jsme si všímali pozice oslovení a zkoumali, zda se jednotlivé pozice liší z hlediska pragmatického, sémantického i z hlediska modality vyjádřené v oslovení. Zatímco na rovině pragmatické jsme označili za příznakovou prepozici, neboť zde dochází k navázání kontaktu s adresátem, na rovině sémantické jsme vypožorovali, že příznaková oslovení mají tendenci stát v postpozici. Děje se tak především proto, že oslovení v prepozici slouží k navázání

vztahu mluvčí-adresát, zatímco oslovení v postpozici podporuje již navázaný vztah a je zde proto větší prostor pro hodnotící složku.

Z hlediska citové aktualizace se nám jeví jako příznaková interpozice oslovení, neboť zde výrazně dochází k rozrušení struktury věty a adresát je pomocí oslovení nejvíce zapojen do myšlenkového obsahu sdělení.

Ačkoliv je ve všech osloveních přítomna pobídková modalita, projevuje se v něm také jistotní a voluntativní modalita, neboť mluvčí prostřednictvím oslovení potvrzuje obsah výpovědi a především v imperativních větách aktualizuje obsah výzvy a vyjadřuje, že se mu děj jeví jako nutný. Zároveň může i neutrální oslovení použité ve větě dokazovat, jaký vztah má mluvčí k adresátovi – užití oslovení signalizuje podbízivost, povýšenost nebo naopak poníženost.

Funkci oslovení z hlediska aktuálního členění větného charakterizujeme jako diatéma, neboť se domníváme, že se jedná o prvek tématický, ve kterém je ale zároveň přítomno i cosi nového. Protože oslovení není nijak začleněno do větné struktury, hovoříme o volném diatématu. Pozice oslovení ve větě nemá na tuto funkci vliv.

Při srovnání ruštiny s češtinou jsme dospěli k závěru, že ruština mnohem více pracuje v rámci oslovení se zoonymy (голубчик, зайка aj.), apelativy původně familiární povahy (брат, тетя, дед aj.) s kvalitativními adjektivy, zatímco čeština upřednostňuje hodnotící substantiva. Především záporně hodnotící výrazy vyžadují v českém oslovení minimálně doplnění substantivem nebo substantivum tvoří jediný hlavní člen oslovení. Kladně hodnotící oslovení vyjádřená v ruštině adjektivem typu *милая* nebo *дорогая* je možné i do češtiny převést pomocí adjektiva *milá*, *drahá*, ale taková oslovení působí zastarale nebo dokonce ironicky.

Bylo zdůrazněno, že výsledky naší analýzy jsou založeny na excerpci psaného jazyka. Přes veškeré kontextové ukazatele je při rozboru psaného textu zřejmé, že detailní charakteristika sémantického obsahu výzvy se neobejde bez podrobného zkoumání intonační stránky výpovědi, neboť při stejném slovosledu, lexikálním složení i kontextu může oslovení nabývat několik sémantických hodnot podle svého intonačního ztvárnění.

12. Seznam excerpované literatury

ЧЕХОВ, А. П.: Полное собрание сочинений и писем в 12-ти томах.
Москва 1949.

Торжество победителя

Смерть чиновника

Злой мальчик

Дочь Альбиона

Справка

Толстый и тонкий

Жалобная книга

Экзамен на чин

Хирургия

Хамелеон

Маска

Устрицы

В бане

Налим

Лошадиная фамилия

Злоумышленник

Унтер Пришибеев

Горе

Детвора

Тоска

Шуточка

Весной

Кошмар

Беспокойный гость
Нахлебники
Тяжелые люди
В суде
Ванька
Враги
Счастье
Анюта
Драма
Агафья
Сирена
Мститель
Дорогая собака
Ведьма
Роман с контрабасом
Женское счастье
Предложение
Конь и трепетная лань
Отрава
Верочка
Анна на шее
Дама с собачкой
Душечка
Невеста
Каштанка
Воры

Надлежащие меры
Либеральный душка
Медведь
Дядя Ваня
Три сестры

ГОНЧАРОВ, И. А.: Обломов: Роман в четырех частях. Санкт-Петербург 1998.

Лаврентьевская летопись. выпуск третий, Ленинград 1928.

ТОЛСТОЙ, Л. Н.: Анна Каренина. Москва 1985.

ФАДЕЕВ, А. А.: Рождение амгуньского полка. Ленинград 1940.

ЇАРЕК, К. Hordubal; Povětroň; Obyčejný život. Praha 1975.

Seznam literatury

1. АБРАМОВА, А. Т.: К вопросу об обращении в современном русском языке. In: Словянский сборник, вып. II., Воронеж 1958.
2. БУЛАХОВСКИЙ, Л. А.: Введение в языковедение. ч. 2, изд. 2-е, Москва 1953.
3. БУСЛАЕВ, Ф. И.: Историческая грамматика русского языка. Москва 1875.
4. ВИНОГРАДОВ, В. В.: Современный русский язык. Вып. 2, Москва 1938.
5. ВИНОГРАДОВ, В. В.: Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва: Высшая школа, 1986.
6. ВИНОГРАДОВ, В. В.: Вопросы синтаксиса современного русского языка. Москва 1950.
7. ВИНОГРАДОВ, В. В.: Основные вопросы синтаксиса предложения. In: Вопросы грамматического строя, Москва 1955, str. 389-435.
8. ЕЛИСТРАТОВ, В. С.: Словарь русского арго. Москва 2000.
9. ЗАТОВКАНЮК, М.: Словоизменение существительных в восточнославянских языках. Praha 1975.
10. ЗЕМСКАЯ, Е. А.: Русская разговорная речь: Лингвистический анализ и проблемы обучения. Москва 1979.
11. ЗОЛотова, Г. А.: Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. Москва: Наука, 1982.
12. ЗОЛотова, Г. А.: Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва: Наука, 1973.
13. ИСАЧЕНКО, А. В.: Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким. Bratislava 2003.
14. ИСАЧЕНКО, А. В.: К вопросу об императиве в русском языке. In: Русский язык в школе, 1957, №6, str. 7-14.

15. КРОТЕВИЧ, Е. В.: Предложение и его признаки. Изд. Львовского ин-та, 1954.
16. КРОТЕВИЧ, Е. В.: Члены предложения в современном русском языке. Изд. Львовского ин-та, 1954.
17. КУЗЬМИЧЕВА, В. К.: К вопросу об интонационно-синтаксической структуре обращения в современном русском языке. In: Дослідження з української та російської мов, Київ 1964, str. 187-196.
18. ЛОМОНОСОВ, М. В.: Труды по филологии. 1739-1758 гг, Москва 1952.
19. ОЖЕГОВ, С. И.; ШВЕДОВА Н. Ю.: Толковый словарь русского языка. 4-е издание, дополненное 80000 слов и фразеологических выражений, Москва: Российская академия наук, 1999.
20. ОЗЕРОВА, Н. Г.: Номинация адресата речи в славянских языках. In: Словянське мовознавство. Доповіді. XI. Київ 1993, str. 200-212.
21. ПЕШКОВСКИЙ, А. М.: Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Учпедгиз, 1956.
22. ПОТЕБНЯ, А. А.: Из записок по русской грамматике. Т. I. – IV., Москва: Учпедгиз, 1958.
23. ПРОНИЧЕВ, В. П., Синтаксис обращения (на материале русского и сербохорватского языков. Ленинград 1971.
24. РЕФОРМАТСКИЙ, А. А.: Введение в языковедение. изд. 4-е, Москва 1967.
25. РУДНЕВ, А. Г.: Синтаксис современного русского языка. Москва: Высшая школа, 1963.
26. РУДНЕВ, А. Г.: Синтаксис осложненного предложения. Москва: Учпедгиз, 1959.

27. СКАБ, М.: Граматика апеляції в українській мові. Чернівці: Місто, 2002.
28. ТОРСУЕВ, Г. П.: Фонетика английского языка. Москва 1950.
29. ШАХМАТОВ А. А.: Синтаксис русского языка. Ленинград: Академия Наук СССР, 1925.
30. ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. 2-е издание, Москва 1987.
31. ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И.: Обращение с точки зрения традиционного синтаксиса и с точки зрения речевого этикета. In: Československá rusistika, 1983, č. 3, str. 289-294
32. ЯКОБСОН, Р.: Избранные труды. Москва: Прогресс, 1985.
33. Кол. авторов: Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис, Москва: Наука, 1960.
34. Кол. авторов: Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис, Москва: Наука, 1980.
35. ČECHOVÁ, M. a kol.: Čeština – řeč a jazyk. 2., přepracované vydání, Praha: ISV, 2000.
36. ĎUROVIČ, Ľ.: Modálnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštině. Bratislava 1956.
37. GEBAUER, J.: Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba, Praha 1929.
38. GREPL, M.: Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi. Brno 1967.
39. GREPL, M.: O větách tázacích. In: Naše řeč, r. 48, 1965, str. 276-291.
40. HAVRÁNEK, B.; JEHLIČKA, A.: Česká mluvnice. Praha, 1981.
41. KOPEČNÝ, F.: Základy české skladby. Praha 1962.

42. MATHESIUS, V.: Nominativ místo vokativu v hovorové češtině, In: Naše řeč, r. VII, 1925, str 138-140.
43. MIKO, F.: K otázce vokativu v spisovném slovenčině. In: Slovenská reč. R. 26, 1961, č.1, str. 32 – 40.
44. OBNORSKIJ, S.: Die Forms des Vokativs im Russischen. In:Zeitschrift für slavische Philologie, r. I., Leipzig: Market and Petters Verlag, 1925, str. 102-116.
45. SVOBODA, A.: Diatheme. Brno 1981.
46. SVOBODOVÁ, J.: Syntaktická charakteristika imperativu a vokativu v českých výzvodných větách. Praha 1987.
47. ŠMILAUER, V.: Novočeská skladba. 3. vyd., Praha 1966.
48. ŠVEHLOVÁ, M.: K problematice oslovení v češtině. In: Porozumět jazyku. Sb. k významnému životnímu jubileu univ. Prof. R. Brabcové, Praha: Uk, 1995, str. 73 – 80.
49. TORST, P.: Tabu vokativu. In: Listy filologické, č.1, 1948, str. 33-38.
50. Kol. autorů: Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис, Praha: Academia, 1979.